

**ФРАНЦІШКА,
АБО
НАВУКА КАХАННЯ**

П'еса ў 3-х дзях

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ

Францішка Уршуля Радзівіл, княгіня
Міхал Казімір Радзівіл, князь, ён жа – *Кесар*
Караль Радзівіл, княжыч, ён жа – *Візір*
Ганна Мыцельская, шляхцянка, яна ж – *Аруя*
Станіслаў Мыцельскі, шляхціц, ён жа – *Арлекін*
Тэрэзка, выхаванка княгіні, яна ж – *Лаура*
Якуб Фрычынскі, камендант, ён жа – *Банут*
1-ы Кадзет, ён жа – *Губернатар*
2-гі Кадзет, ён жа – *Суддзя*
Лекар Шульц, ён жа – *Лекар*
Талія, фрэйліна, яна ж – *1-я Рабыня*
Мельпамена, фрэйліна, яна ж – *2-я Рабыня*
Ксёндз Юзаф
Палкоўнік Валконскі
Слугі

У п'есе выкарыстана камедыя Ф.У. Радзівіл „Распуснікі ў пастцы” ў перакладзе з польскай мовы Наталлі Русецкай.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

З’ява першая

Нясвіж, жнівень 1752 года. На летняй сцэне ў парку дзве фрэйліны паказваюць сустрэчу дзвюх муз: Таліі і Мельпамены. Перад сцэнай за мальбертам сядзіць княгіня Францішка Радзівіл і малое, выхаванка Тэрэзка трымае над гаспадыняй парасон ад сонца.

Доўгі час фрэйліны стаяць нерухома як статуі, але неўзабаве адна з іх не вытрымвае і пачынае круціцца.

Францішка. Талія, ты зноў круцішся? Будзеш за гэта пакараная. Перакладзі з лацінскай мовы верш:

„Ut dominam teneas, nec te mirere relictum,
Ingenii dotes corporis adde bonis.
Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos
Fit minor, et spatio carpitur ipsa suo”.

Талія (*нездаволена*). Зноў лаціна! (*Падумаўшы хвіліну.*) Як я зразумела, пані, паэт услаўляе каханне... узносіць яго вышэй за мудрасць... і здароўе.

Францішка. Любая мая, нельга быць такой няздарай, ты ж жанчына! (*Да Тэрэзкі.*) Тэрэзка!

Тэрэзка. „Каб захаваць каханне, мусіш да хараства дадаць крыху розуму. Бо хараство – ненадзейная рэч, з гадамі мінае: чым далей, тым слабейшай робіцца яго моц”. Гэта Авідзій, мая пані?

Францішка (*здаволена*). Так, Авідзій. (*Да фрэйлін.*) Чулі, як трэба?

Другая фрэйліна неўпрыкмет паказвае Тэрэзцы язык, але Францішка заўважае гэта.

Мельпамена, ты паводзіш сябе невыхавана. Мусіш перакласці з французскай мовы сентэнцыю: „Il ne trouve point de remede plus efficace contre les ennuis de la vie, que la variete des lieux, des actions, et il n’ya rien de si agreable, dans les choses de la Terre, qui ne devienne ennuie sans la variete”.

Мельпамена (*спрабуе выкруціцца*). Вельмі цяжка зразумець, пані, што хацеў сказаць аўтар. Так усё цьмяна, забытана... Гэта Мантэнь?

Францішка. Дзякуй за добрае слова: гэта з майго ўласнага трактату. (*Да Тэрэзкі.*) Тэрэзка!

Тэрэзка. „Няма лепшага сродку супраць жыццёвай нуды, чым разнастайнасць месцаў і дзеяння. Няма сумневу, што нуда на зямлі ўзнікае ад недахопу разнастайнасці”. Прабачце, пані, французскую я ведаю пакуль што горш, як лацінскую.

Ф р а н ц і ш к а. Што ты, та cherie, ты робіш заўважныя поспехі. Пераклад, вядома, не зусім дакладны, але сэнс перададзены добра. *(Да фрэйлін.)* І не сорамна вам, панюсям, саступаць у навуках дзяўчынцы?

З’яўляюцца Ганна і Станіслаў Мыцельскія ў суправаджэнні князя Міхала Радзівіла. Тэрэзка сарамліва хаваецца за княгіню. Фрэйліны какетліва хіхікаюць і перашэптваюцца паміж сабой.

М і х а л. Франусенька, рыбанька, зірні, хто да нас завітаў!
(Падводзіць гасцей да жонкі.)

С т а н і с л а ў *(схіляецца ў наклоне)*. Вітаем шаноўную пані княгіню!

Г а н н а. Дзень добры, цётхна! Не перашкодзілі?

Ф р а н ц і ш к а. Мае мілыя пляменнікі, дзеці мае любя! Як я рада вас бачыць! *(Уздымаецца насустрач гасцям і па чарзе абдымае іх.)* Станіслаў, як ты вырас! А ты, Ганна, усё харашэеш! *(Да фрэйлін.)* Музы, на сёння можаце быць вольныя. *(Да Тэрэзкі.)* І ты, маё золатца, таксама.

Тэрэзка паслухмяна кланяецца і адыходзіць. Цікаўныя фрэйліны не адразу выконваюць загад.

М і х а л. Неспадзянка, га? А ў канцы тыдня прыязджае з Пецярбургу князь Валконскі. Ёсць нагода, жоначка, зладзіць чаргвы паказ.

Ф р а н ц і ш к а. Шкада Тэафіля з Кацярынай засталіся ў Навагрудку. *(Да Ганны.)* Ніводзін паказ не абыходзіцца без нашых дачок. *(Да Міхала.)* І кадзеты рыцарскай акадэміі не ўсе вярнуліся з летніх вакацыяў. *(Заклапочана.)* Не стае акцёраў.

М і х а л *(абдымае жонку)*. Нічога, вы з Фрычынскім як заўсёды нешта прыдумаеце. *(Шэптам.)* Нам трэба гасцінна прыняць Валконскага: на выпадак вайны важна мець сябра сярод ворагаў.

С т а н і с л а ў *(набраўшыся адвагі)*. Пане гетман, я гэтулькі чуў пра вашу акадэмію! Кажуць, гэта найлепшая рыцарская школа ўва ўсёй Рэчы Паспалітай.

М і х а л. Няўжо ж! Я сам прыдумаў для яе статут і склаў праграму заняткаў. Нават кароль не мае такой школы.

Г а н н а. Мой брат марыць уступіць у шэрагі кадзетаў, Ваша Мосць. *(Іранічна.)* Ён начытаўся Цыцэрона, Плутарха і хоча ахвяраваць сваё жыццё Айчыне.

М і х а л. Добрыя намеры, пляменніча! Наш сын Караль таксама скончыў акадэмію і з вялікай для сябе карысцю. *(Да Францішкі.)* Франуся, а можа нашы госці возьмуць удзел у паказе? Помню, Ганна ўжо выступала некалі на сцэне разам з нашымі дзецьмі. *(Прыглядаецца да Ганны.)*

Ф р а н ц і ш к а. Ах, было б цудоўна! *(Спаханіўшыся.)* От толькі ці захоча яна пасля... *(Робіць мужу нейкія знакі.)*

Г а н н а. Не сумнявайцеся, цётухна, захачу. Жалоба па мужу скончылася, дзяці – пад наглядам, так што я з радасцю выйду на сцэну. Можа, хутчэй ачуняю.

М і х а л. А што скажа наш юны Гектар?

С т а н і с л а ў (з выклікам). Я лічу, што ўдзел у легкадумных забавах ніжэй годнасці сапраўднага шляхціца!

М і х а л. Але ж гонару! Я не згодны з тваімі словамі, пляменніча, але твая адвага мне падабаецца. (Да Францішкі.) Франуся, пабаўся з нашымі любымі гасцямі. Я маю на сёння шмат важных спраў.

Ф р а н ц і ш к а. Пачакай, mon tres cher! (Пяшчотна.) Я напісала да цябе ліст. (Падае князю ліст.)

М і х а л (крыху сканфужана, да гасцей). Не здзіўляйцеся: мая жонка так упадзала пісаць да мяне лісты, што піша іх нават тады, калі я дома. (Бярэ ліст.) Дзякуй, рыбанька. (Цалуе жонку і адыходзіць.)

Ф р а н ц і ш к а (да Станіслава). Дык што, мой хлопчык, ты адмаўляешся браць удзел у спектаклі?

С т а н і с л а ў (цвёрда). Так, Ваша Мосць. Але я заўсёды да паслуг пані княгіні. (Схіляецца ў паклоне.)

Ф р а н ц і ш к а. Шкада, нам бракуе акцёраў.

Г а н н а. Не гневайся на яго, цётухна, ён такі ўпарты.

Чуваць спалоханыя дзявочыя крыкі, задаволены мужчынскі рогат. Убягае Тэрэзка, за ёй гоніцца нападнітку Караль Радзівіл. Тэрэзка хаваецца за Станіслава, Караль налятае на Ганну і хапае яе за талію.

Ф р а н ц і ш к а. Караль, як ты сябе паводзіш!

К а р а л ь (здзіўлена). Здаецца я некага злавіў. (Разглядае Ганну.) Але зусім не тую птушачку, на якую паляваў. (Адпускае Ганну.)

Т э р э з к а. Даруйце, пані, я не вінаватая!

Ф р а н ц і ш к а. Гэта мой сын Караль. (Да Караля.) Павітайся з гасцямі, Караль. Ганну ты павінен памятаць, а Станіслава бачыў даўно, калі ён быў маленькім хлопчыкам.

К а р а л ь. Прашу прабачэнне, я сёння не ў форме. (Хоча пайсці.)

Ф р а н ц і ш к а (падыйшоўшы да сына, шэптам). Караль, ты зноў выпіўшы? Я ж цябе прасіла... (Да гасцей, уголас.) Во хто дапаможа нам зладзіць паказ! Мой Караль – заўзяты тэатраман...

К а р а л ь (у паніцы). Пане Езус, толькі не гэта! (Уцякае.)

Ф р а н ц і ш к а (крычыць услед). Возьмеш ролю ў пана Фрычынскага!

Г а н н а (усміхаецца). З дарослымі сынамі шмат клопатаў.

Ф р а н ц і ш к а. Так, у Караля складаны характар. (Натхнёна.) Але я спадзяюся з дапамогай тэатра яго выправіць. Я нават адумысна для яго напісала дыдактычную п'есу, і Караль з поспехам граў там сябе самога.

Г а н н а. Ці не прасцей было б яго ажаніць?

Ф р а н ц і ш к а *(да Тэрэзкі, змяніўшы тон)*. Тэрэзка, ідзі да сябе, дзяўчынка.

Т э р э з к а *(баязліва)*. Пані...

Г а н н а. Яна баіцца. Прыгожая ў вас выхаванка, цётхна.

Ф р а н ц і ш к а. А якая разумная! Паходзіць з беднай засцяпковай шляхты з-пад Наваградка, рана страціла бацькоў, *ouvre infant*.

Станіслаў зачаравана глядзіць на Тэрэзку, Ганна заўважае гэта.

Г а н н а. Станіслаў, можа, ты правядзеш дзяўчыну да палацу? Нам з княгіняй ёсць пра што пагутарыць.

С т а н і с л а ў. Я? *(Спахніўшыся.)* Так, з прыемнасцю.

Станіслаў з Тэрэзкай ідуць да палацу, але нечакана Тэрэска вяртаецца і кідаецца княгіні ў ногі.

Т э р э з к а. Ваша Міласць, у тым прадстаўленні... Пані княгіня абяцала...

Ф р а н ц і ш к а. Помню, радасць мая. Не хвалойся, знойдзем для цябе ролю. *(Пагладжвае Тэрэску па галаве.)*

Т э р э з к а. Дзякуй, пані.

Станіслаў з Тэрэзкаю адыходзяць.

Ф р а н ц і ш к а. Дай я цябе яшчэ раз абдыму, Гануся. *(Падыходзіць да Ганны і абдымае яе.)* Я рада, што ты прыехала.

Г а н н а. Дзякуй за чулы ліст, цётхна, за запрашэнне ў Нясвіж. Мне сапраўды цяжка цяпер у Шыдлоўцах.

Ф р а н ц і ш к а. Вядома, пасля смерці люблага чалавека цяжка заставацца ў мясцінах, дзе вы даўней былі шчаслівыя. *(Уяўляе.)* Шпацыруеш па парку – мінаеш ставок, на беразе якога вы разам чыталі некалі вершы Петраркі. Ходзіш па палацы і міжволі апынаешся ў пакоі, дзе некалі ён упершыню сказаў табе...

Г а н н а *(перапіняе)*. Цётхна, Богам прашу, утаймуйце сваю багатую фантазію: я зусім не кахала Лявона. *(Адыходзіць у бок.)* І зусім па ім не сумую.

Ф р а н ц і ш к а. Не кахала? *ouvre Leon...* *(Разгублена.)* Але ж я помню, як ты радавалася, калі брала з ім шлюб. Помню, якая ты была шчаслівая, калі ў вас нарадзілася першае дзіця...

Г а н н а. А хто з дзяўчат не цешыцца, калі выходзіць замуж? Асабліва, калі табе пятнаццаць гадоў, а твой жаніх – князь Радзівіл. Але

потым ты бліжэй пазнаеш свайго абранніка і ад былога кахання не застаецца ані следу.

Ф р а н ц і ш к а (*абурана*). Pardonne' ma cherie, хіба ты не ведала, што каханне ўвесь час патрабуе ад нас высілкаў? Няўжо ты не памятаеш словы Авідзія: „Пасля таго, як сустрэнеш свайго абранніка і завалодаеш ягоным сэрцам, думай пра найважнейшае – як ваша каханне захаваць!”

Г а н н а. Цётухна, вы – жанчына-цытата. Але я таксама помню з Авідзія адну фразу: „Тым, хто прыгожы, мая не патрэбна навука, іх характва за навуку вышэй!” (*Падыходзіць да княгіні і абдымае яе як малое дзіця.*) Пакінем паэзію ў спакоі, жыццё вакол нас зусім не такое, як у вершах.

Ф р а н ц і ш к а (*з лёгкім сумам*). А я заўсёды мусіла разлічваць на навуку, бо не мела такога характва, як ты. (*З гонарам.*) Але я здолела захаваць наша з Міхалам каханне, хоць мінула ўжо трыццаць гадоў з дня шлюбу. Пачыналіся і сканчаліся войны, нараджаліся і паміралі нашы дзеці, а мы заставаліся закаханымі і вернымі адзін аднаму.

Г а н н а. Проста вам пашанцавала з мужам. А Лявон хоць і з радзвілаўскага роду, але чалавекам быў мізэрным. Да таго ж, хутка памёр, пакінуўшы мяне з малымі дзецьмі і вялікімі даўгамі. (*У роспачы.*) Калі я не знайду грошай, мы неўзабаве застанемся без жылля, бо маёнтак быў закладзены яшчэ да шлюбу.

Ф р а н ц і ш к а. Mon Dieu, што ты кажаш!

Г а н н а. Як вы думаеце, цётухна, князь Міхал дасць мне грошай, каб расплаціцца з крэдыторамі?

Ф р а н ц і ш к а (*няўпэўнена*). Не ведаю, я не ўмешваюся у фінансавыя справы мужа. Але я веру, што ўсё... неяк наладзіцца. (*Бадзёра.*) Не думай пра свае клопаты, цяпер важна падрыхтаваць добры спектакль паказ.

Г а н н а. Значыць, не дасць. (*Уздыхае.*) Што ж, будзем рыхтавацца да паказу.

Ф р а н ц і ш к а. Усё скончыцца добра, павер мне. (*Не вытрымвае.*) Бедная мая дзяўчынка!

Цяпер ужо Ганна туліцца да Францішкі, так яны і стаяць, абняўшыся, пасярод нясвіжскага парку.

З’ява другая

Праз дзень у тым самым месцы нясвіжскага парку. На летняй сцэне Т э р э з к а , мяруючы, што яе ніхто не бачыць, натхнёна дэкламуе маналог з будучага спектакля. З’яўляецца С т а н і с л а ў і, не заўважаны, слухае Тэрэзкіну дэкламацыю.

Тэрэзка. Дапамажы, магутны Божа, будзь ласкавы,
 Усцеражы мяне, слабую ад няславы,
 Дадай мне кемлівасці, смеласці і спрыту
 І утрымай мяне пры цноце ды прыбытку.
 Адзіны Божа, па тваёй вышэйшай волі
 Рыбы і птушкі, і звяры жывуць на волі,
 Хамелеоны, матылькі, мурашкі, молі
 Казюркі розныя не ведаюць нядолі.
 Навошта ж даў ты столькі бедаў і мучэнняў
 На падабенства тваё злепленым стварэнням?..

(Убачыўшы Станіслава.) Ой, пан тут! Прашу прабачэння! (Маецца ўцячы.)

Станіслаў. Не, не, не ўцякай! У цябе цудоўна выходзіць.

Тэрэзка. Але не пры пану. (Ідзе са сцэны.)

Станіслаў. Завучваеш сваю ролю?

Тэрэзка. Не, гэта маналог галоўнай гераіні. Напэўна, яе будзе граць ваша сястра. А я тут як служка і атрымаю ролю служкі.

Станіслаў. Любіш тэатр, Тэрэзка?

Тэрэзка. Страшэнна. А пан, я чула, адмовіўся браць удзел у паказе?

Станіслаў. Так. Мне здаецца, гэта не шляхецкі занятак.

Тэрэзка. А нашы князеўны ахвотна граюць у спектаклях. І княжыч Караль таксама... праўда, неахвотна. Пан лічыць, што шляхецкі занятак – з раніцы да вечара жлукціць віно і жэрці дзічыну?

Станіслаў (пакрыўджана). Я лічу, што шляхецкі занятак – дасканаліцца ў навуках і воінскім майстэрстве, каб потым служыць Айчыне.

Тэрэзка. Прабачце, я не хацела пана пакрыўдзіць. Я толькі паўтарыла словы пані Францішкі. Ёй, бывае, даводзіцца тлумачыць гасцям, што тэатр – шляхетнейшая забава, чым паляванні ды баляванні.

Станіслаў. Паслухай, Тэрэзка, можа б ты не называла мяне панам? Ты ж ведаеш маё імя.

Тэрэзка (гулліва). А можа б, пан Станіслаў перадумаў і ўзяў удзел у нашым паказе? (Уцякае.)

Станіслаў. Якая слаўная дзяўчына... Чаму я з такой цяжкасцю знаходжу словы, калі з ёй гавару?

Чуваць мужчынскія галасы, з'яўляюцца Якуб Фрычынскі і маладзенькі ксёндз Юзаф.

Ксёндз (абурана). Пане Фрычынскі, я катэгарычна супраць! Гэтыя два кадзеты – найслабейшыя навучэнцы акадэміі, у мінулым годзе яны амаль не наведвалі лекцыяў рыторыкі і дыялектыкі, а калі з'яўляліся – толькі заміналі сябрам. На загад яснавельможнага князя яны сёлета раней

вярнуліся з вакацыяў, каб крыху падцягнуць свае веды, а замест гэтага ім прапанавана браць удзел у спектаклі! Так рабіць не можна!

Фрычынскі. Шаноўны ойча, бракуе акцэраў. На шчасце, пад руку трапілі хоць гэтыя гультай. Княгіня загадала неадкладна даць ім ролі.

Ксёндз. І вы, камендант акадэміі, патураеце княгініным капрызам на шкоду педагагічнаму выхаванню сваіх навучэнцаў?

Фрычынскі. Як камендант акадэміі я магу абурацца, але як рэжысёр паказу – даруйце, ойча – я здаволены, бо не маю іншага выйсця. Дарэчы, гэтыя кадзеты дрэнна наведвалі і мае лекцыі гісторыі. Што рабіць: тэатр іх цікавіць больш за нашы лекцыі.

Ксёндз. І за набажэнствы ў касцёле! *(З пагрозаю.)* Я вымушаны буду давесці да ведамасці князя, што некаторыя вашы кадзеты не з’яўляюцца на нядзельную імшу, а калі з’яўляюцца – ператвараюць яе ў тэатр.

Фрычынскі *(заўважыўшы Станіслава)*. На шчасце, не ўсе такія тэатраманы, вялебны ойча. *(Да Станіслава.)* Пан Мыцельскі?

Станіслаў. Так, пане камендант. *(Знаёміцца.)* Шляхціц Станіслаў Мыцельскі!

Фрычынскі. Вось, пазнаёмцеся, ойча, з нашым юным госцем. Аматыр навук, шчыры патрыёт, трэба думаць – цнатлівы вернік. Адмовіўся браць удзел у спектаклі, хоць сама княгіня яго прасіла. Лічыць, што чытанне Плутарха ды Цыцэрона карыснейшы для шляхціца занятак, чым удзел у легкадумных тэатральных паказах.

Ксёндз. Мой дарагі хлопча! *(Знаёміцца.)* Ксёндз Юзаф Катэнбрынг.

Станіслаў *(разгублена)*. Пане камендант, я хацеў вас прасіць...

Фрычынскі. Ведаю, княгіня, расказвала пра вашы намеры. З радасцю павітаем пана ў Нясвіжскай рыцарскай акадэміі.

Ксёндз. Новы навучэнца? Цудоўна, цудоўна! Мы пакажам гэтым няздарам і абібокам! *(Па-прыяцельску абдымае Станіслава.)*

Станіслаў. Але я хацеў спытацца...

Фрычынскі *(адмахваецца)*. Потым, цяпер я заняты рыхтаваннем спектакля. Зараз збяруцца ўсе ўдзельнікі і мы размяркуем ролі. На ўсе пытанні пра навучанне пану адкажа айцец Юзаф.

Ксёндз. З задавальненнем, з задавальненнем, мой хлопча! Хадзем, я пакажу табе нашу бібліятэку! *(Цягне за сабой Станіслава.)* Вядома, закон езуітаў выкарыстоўвае тэатр як сродак навучання і рэлігійнага выхавання. *(Шэптам.)* Але чаму могуць навучыць легкадумныя камедыі нашай княгіні, каго яны могуць выхаваць?

Ксёндз Юзаф са Станіславам адыходзяць. Фрычынскі сядзе на край сцэны, вымае скрутак паперы і чытае папярэдняе размеркаванне роляў.

З'яўляецца Караль Радзівіл, насцярожана разглядаецца, потым на дыбачках падыходзіць да Фрычынскага.

К а р а л ь. Якуб, гэта я.

Ф р ы ч ы н с к і (*уздымаецца*). Дзень добры, Караль.

К а р а л ь. Ролі яшчэ не размяркоўвалі?

Ф р ы ч ы н с к і. Зараз будзем размяркоўваць.

К а р а л ь. Добра, што я прыйшоў раней. (*Абурана.*) Маці хоча, каб я зноў браў удзел у спектаклі!

Ф р ы ч ы н с к і. Не стае акцёраў.

К а р а л ь. Халера ясная! Значыцца, мне не адкруціцца?

Ф р ы ч ы н с к і. Баюся, што ніяк.

К а р а л ь. Ратуй мяне, каханы прыяцель! Дай мне самую маленькую ролю.

Ф р ы ч ы н с к і. Няпроста гэта зрабіць. Княгіня, як заўсёды, захоча бачыць сына ў адной з галоўных роляў.

К а р а л ь. Пся крэў! Ты ж ведаеш, як цяжка мне даецца завучванне тэксту. (*Нервова ходзіць уздоўж сцэны.*) Памажы, Якуб, маці цябе слухаецца.

Ф р ы ч ы н с к і. Паспрабую, Караль. Зраблю ўсё, што змагу.

К а р а л ь. Дзякуй, дружа. (*Цісне Якубу руку.*) Памятай, што я – твой сябар.

Ф р ы ч ы н с к і. Памятаю, Караль.

Караль нібыта адыходзіць, але адразу ж вяртаецца.

К а р а л ь. А яшчэ памятай, што калі бацькі памруць, я буду гаспадаром у Нясвіжы і тваім хлебадаўцам.

Ф р ы ч ы н с к і (*схіляецца ў паклоне*). І гэта памятаю, княжа.

К а р а л ь. Ну, то добра, спадзяюся на цябе. (*Хоча ісці.*)

Але тут з'яўляецца Г а н н а М ы ц е л ь с к а я .

(*Нахабна*). Прывітанне, сястрыца! Ці магу я памагчы табе хутчэй забыцца пра нябожчыка-мужа і ўспомніць радасці жыцця?

Г а н н а (*спакойна*). Не, мой маленькі братка, бо калі я гляджу на цябе, адразу ўспамінаю сваіх дзяцей.

К а р а л ь (*праз зубы*). Языкатыя баба! (*Імкліва адыходзіць.*)

Ф р ы ч ы н с к і (*схіляецца ў паклоне*). Дзень добры, пані Ганна. Даруйце, калі княжыч вас пакрыўдзіў.

Г а н н а. Здаецца, у вас з ім прыяцельскія дачыненні.

Фрычынскі (*паціскае плячыма*). Мусіць жа нехта ім апекавацца. Спадзяюся, дробныя непрыемнасці не азмрочаць вашага побыту ў Нясвіжы. (*Прызна.*) Вас чакае цудоўная роля ў спектаклі. Галоўная.

Ганна сядзе на край сцэны, Фрычынскі падсаджваецца побач.

Ганна. Дзякуй, Якуб. У мяне засталіся вельмі прыемныя ўспаміны з юнацтва пра ўдзел у вашых спектаклях.

Фрычынскі. Падзякуйце княгіні: яна піша п'есы, я толькі іх стаўлю.

Ганна. Хачу вам прызнацца, Якуб, што я нават была патаемна закаханая ў вас. Вы мне здаваліся маладым богам, які ў мяне на вачах стварае новы, прыгожы сусвет. Калі я выходзіла на сцэну, сябе таксама адчувала вашым стварэннем.

Фрычынскі. Мужчына можа ганарыцца ўсё жыццё, калі хоць на імгненне выклікаў зацікаўленасць такой жанчыны, як вы.

Ганна (*задуменна*). Але як даўно гэта было... Я пасталела, зрабіўся дарослым сусвет, а вы ўсё ўдаецце з сябе бога. Не апрыклі вам гэтыя гульні, Якуб?

Фрычынскі. Што вы маеце на ўвазе?

Ганна. Я разумею сваю дзівачку-цётку: недахоп рэальных падзей у жыцці яна імкнецца дапоўніць тэатральнымі фантазіямі. Але навошта гэта вам, разумнаму, даросламу мужчыне? Чаму вы не зробіце вайскавай кар'еры? Чаму не возьмеце ўдзелу ў палітычным жыцці?

Фрычынскі. Воляй лёсу мне давалося яшчэ ў юнацтве шмат паваяваць: у Германіі, у Францыі. Але потым я зразумеў, што мне больш даспадобы забіваць людзей на сцэне, чым на полі бою. А палітыка... Хіба нашы крыклівыя шляхецкія соймы гэта палітыка? На жаль, будучыня нашага краю вызначаецца не ў Вільні і Варшаве, а ў Вене і Пецярбургу.

Ганна. Дзіўны вы чалавек, Якуб.

Фрычынскі (*уздымаецца і праходзіцца ўздоўж сцэны*). Пані Ганна, у мяне да вас просьба. Наш лад жыцця тут, у Нясвіжы, крыху нерэальны, прыдуманы. Вы жанчына назіральная, кемлівая: адно бачыце, пра іншае здагадваецца. Але не спяшайцеся дзяліцца сваімі адкрыццямі з іншымі асобамі. Кожны чалавек мае права бачыць сусвет вакол сябе такім, якім хоча. Не варта разбураць гэты прыгожы, але крохкі сусвет выпадковымі праўдамі жыцця.

Ганна. Добры вы чалавек, Якуб. Княгіні пашанцавала мець такога памочніка. (*Уздымаецца.*) Якую ролю буду граць я ў вашым паказе?

Фрычынскі. Ролю шляхетнай пані, якая цноту ставіць вышэй за грошы, а розумам і спрытам перасягае мужчын. (*Вымае гадзіннік і глядзіць колькі часу.*) Зараз збяруцца ўсе ўдзельнікі.

Г а н н а. Вы ніколі не задумваліся, Якуб, чаму мая цётка, напісаўшы гэтулькі п'ес, ні разу асабіста не брала ўдзелу ў спектаклях?

Ф р ы ч ы н с к і (*прастадушына*). Бо княгіня – кепская акцёрка.

Чуваць галасы, смех, пачынаюць збірацца ўдзельнікі спектакля. Першымі прыходзяць дзве фрэйліны, кланяюцца Якубу і Ганне, какетліва хіхікаюць, перашэптваюцца паміж сабой. Потым прыходзіць пануры лекар Шульц, а за ім – двое кадзетаў, якія адразу далучаюцца да фрэйлін.

(*Вітаецца і адначасова тых, хто прыйшоў, адрэкамендоўвае Ганне*).
Дзень добры, мілыя паненкі!

М е л ь п а м е н а. Дзень добры, пане Фрычынскі.

Т а л і я. Звярніце ўвагу: мы прыйшлі першыя.

Ф р ы ч ы н с к і. Але пасля пані Ганны. (*Да Ганны*.) Фрэйліны княгіні: пані Тэклія і пані Магдалена. Але ніхто не звяртаецца да іх па імені: княгіня празвала іх Талія і Мельпамена, на чэсць музаў – апякунак камедыі і трагедыі. Цяпер малое з іх карціну „Сустрэча музаў”. Дзень добры, пане Шульц.

Л е к а р (*здымае каптур*). Маё шанаванне, пане Якуб.

Ф р ы ч ы н с к і (*да Ганны*). Прыдворны медык Радзівілаў, вядома, з немцаў. Лекар з яго добры, акцёр абыякі, але чалавек ён сумленны і працуецца з ім лёгка.

1-ы К а д з е т, 2-гі К а д з е т (*разам*). Вітаем пана каменданта!

Ф р ы ч ы н с к і. Рады вас бачыць, хлопцы. (*Да Ганны*.) Кадзеты рыцарскай акадэміі, Карніцкі і Нарніцкі, будучыя сябры вашага брата. З імі ўсё наадварот: навучэнцы дрэнныя, затое акцёры выдатныя.

З'яўляецца княгіня Францішка Радзівіл у суправаджэнні Тэрэзкі.
Тэрэзка нясе кошык са скруткамі паперы. Усе кланяюцца княгіні.

Ф р а н ц і ш к а (*урачыста*). Дзень добры, сябры!

Ф р ы ч ы н с к і. Дзень добры, Ваша Міласць. Усе ўжо пазбіраліся і з нецярплівасцю чакаюць свайго лёсу.

Ф р а н ц і ш к а (*аглядае ўсіх*). Хіба ўсе? Не бачу свайго сына Караля.

Ф р ы ч ы н с к і. Княжыч, як заўсёды, спазняецца.

Ф р а н ц і ш к а. Што ж, пачнем без яго.

Усе сядваюць на край сцэны, толькі Фрычынскі і Тэрэзка стаяць побач з княгіняй.

Сама цікаўныя ўжо ведаюць, што гэтым разам для пастаноўкі я выбрала п'есу „Распуснікі ў пастцы”, якую мы з поспехам паказвалі ў мінулым годзе. На жаль, бракуе акцёраў і мы не можам паказаць адзін з сёлетніх

спектакляў: „Камедыю дзіўных і смешных модніц”, „Лекара з прымусу” ці „Каханне – дасканалы настаўнік”. У „Распусніках...” не шмат асобаў, гэта вясёлая і павучальная камедыя. Спадзяюся на ваш чынны ўдзел у паказе, загадзя дзякую ўсім і асабліва нашай гасці, пані Ганне, якая пагадзілася нам памагчы. А цяпер аддаю ўсю ўладу ў рукі пана Фрычынскага, які размяркуе ролі. *(Сядае на лаўку і робіць знак Фрычынскаму, а потым Тэрэзцы.)*

Ф р ы ч ы н с к і. Дзякую за давер, шаноўныя сябры. *(Да Ганны.)* Пані Ганна, вы будзеце ў нас красуняй Аруяй.

Тэрэзка падыходзіць да Ганны і аддае ёй скрутак паперы з роляй.

Я сам, як вы памятаеце, выконваў у гэтым спектаклі ролю Кесара...

Ф р а н ц і ш к а *(перапьяняе)*. Забылася паведаміць вам, што рэплікі Кесара пагадзіўся зачытаць мой муж, князь Міхал Радзівіл.

Пачуўшы такую незвычайную навіну, усе пляскаюць у далоні.

1-ы К а д з е т, 2-гі К а д з е т *(разам)*. Віват пану ваяводзе!

Ф р а н ц і ш к а *(да Фрычынскага)*. Якуб, я думаю, вы цудоўна справіцеся з роляй купца Банута.

Ф р ы ч ы н с к і *(развёўшы рукамі, да Ганны)*. Пані Ганна, я буду вашым мужам. *(Бярэ ў Тэрэзкі ролю.)* А вашаю служкаю, Лаурай, будзе пані... *(Глядзіць на Талію.)*

Талія ўстае і працягвае да Тэрэзкі руку, Тэрэзка спалохана хавае кошык з ролямі за спіну.

Ф р а н ц і ш к а *(умешваецца)*. Якуб, прабачце, аля я ўжо абяцала гэтую ролю Тэрэзцы.

Г а н н а. Лепшай служкі мне не знайсці. *(Прыязна ўсміхаецца Тэрэзцы.)*

Ф р ы ч ы н с к і. Пагаджаюся з вашай воляй, княгіня, і з вашым жаданнем, пані Ганна.

Тэрэзка бярэ сабе з кошыка ролю. Пакрыўджаная Талія сядзе на сваё месца.

Спадзяюся, ніхто не будзе супраць, калі на ролю Арлекіна – Аруінага слугі і Лаурынага нарачонага – я прызначу... *(Глядзіць на 1-га Кадзета.)*

1-ы Кадзет устае і схіляе галаву на знак удзячнасці, Тэрэзка вымае з кошыка ролю.

Ф р а н ц і ш к а (*наспешліва*). Не-не, Якуб, ролю Арлекіна мы пакінем для Караля! (*Лагодна.*) Je vous pris! Гэта мая просьба.

Ф р ы ч ы н с к і. Ваша Міласць, але ці выпадае княжычу граць слугу? (*Ціха.*) Да таго ж у Арлекіна шмат тэксту.

Ф р а н ц і ш к а. От і добра, няхай вучыць. (*Зацікаўлена.*) А ў якой ролі хацелі б бачыць майго сына вы, Якуб?

Ф р ы ч ы н с к і. Калі князь Міхал пагадзіўся быць Кесарам, княжычу Каралю выпадае быць ягоным Візірам.

Ф р а н ц і ш к а. Вы жартуеце, Якуб? (*Абурана.*) У Візіра ўсяго адна рэпліка ў канцы п'есы!

Ф р ы ч ы н с к і. Пані Францішка, вы даверылі мне размеркаванне роляў...

Нечакана з'яўляецца Станіслаў Мыцельскі і накіроўваецца проста да княгіні Радзівіл.

С т а н і с л а ў. Ваша Мосць, даруйце мне, я перадумаў. Я таксама хачу ўзяць удзел у паказе.

Юнаковы словы ўсе вітаюць воплескамі.

Ф р а н ц і ш к а. Que c'est joli! Я рада, мой хлопчык, што любоў да мастацтва перамагла ў табе шляхецкую фанабэрыю.

С т а н і с л а ў. Ваша Мосць, я хацеў бы атрымаць ролю Арлекіна.

Кадзеты і фрэйліны суцішваюць воплескі.

Ф р а н ц і ш к а (*разгублена*). Але Станіслаў, акцёры не выбіраюць сабе роляў, ролі размяркоўвае рэжысёр...

Ф р ы ч ы н с к і (*наспешліва*). А я згодны.

Г а н н а (*да Станіслава*). Будзеш маім верным слугой, а ў фінале... (*таямнічым голасам*)... ажэнішся з красуняй Лаурай.

Ф р а н ц і ш к а (*разумее, што трапіла ў пастку*). Э, рабіце, што хочаце. Я бачу, што супраць мяне тут зладжаная змова. Пане Фрычынскі, працягвайце. (*Дэманстрацыйна адварочваецца.*)

Ф р ы ч ы н с к і. Значыцца, Арлекінам будзе пан Мыцельскі. (*Да Станіслава, ціха.*) Не падвядзі, хлопча.

Тэрэзка падыходзіць да Станіслава і аддае яму ролю.

Візір – княжыч Караль. Кадзеты возьмуць ролі Губернатара і Суддзі. Ну, а наш лекар, пан Шульц, і на сцэне будзе Лекарам. Усё.

Тэрэзка аддае ролі кадзетам і лекару.

Т а л і я, М е л ь п а м е н а *(разам)*. Як усё? А мы? *(З надзеяй.)* Пані княгіня!

Княгіня Радзівіл паварочваецца і запытальна глядзіць на Фрычынскага.

Ф р ы ч ы н с к і *(разводзіць рукамі)*. Больш роляў няма. Засталіся, праўда, Жаўнеры Кесара, але без рэплік. Возьмем двух сапраўдных жаўнераў з войска князя Радзівіла.

Ф р а н ц і ш к а *(падумаўшы)*. Не трэба Жаўнераў. Замест іх увядзем дзвюх чарнаскурых Рабынь. З апахааламі.

М е л ь п а м е н а *(абурана)*. Ваша Міласць!

Т а л і я *(жаласліва)*. Пані княгіня!

Ф р а н ц і ш к а. Усё. Размеркаванне роляў скончана. *(Робіць знак Фрычынскаму.)*

Ф р ы ч ы н с к і. Шаноўнае спадарства, прашу ўсіх старанна вывучыць тэкст. Заўтра а дзiesiąтай гадзіне раніцы – першая рэпетыцыя. У нядзелю вечарам – спектакль.

Ф р а н ц і ш к а *(падыходзіць да Фрычынскага)*. Не крыўдуйце на мяне, Якуб. Нейкая я злосная зрабілася і нервовая. Пэўна што старэю.

Ф р ы ч ы н с к і. Што вы, пані Францішка, вы проста стаміліся.

Ф р а н ц і ш к а. Так, je suis fatigüe. Праўду кажаш.

Г а н н а *(падыходзіць да княгіні, ціха)*. Цётухна, вы гаварылі з князем пра маю справу?

Ф р а н ц і ш к а. Потым, Гануся. *(Да Тэрэзкі.)* Тэрэзка, памажы мне дайсці да пакояў.

Л е к а р. Ваша Мосць, дазвольце я таксама вам памагу.

Княгіня Радзівіл адыходзіць у суправаджэнні Тэрэзкі і Лекара.

Г а н н а *(сама сабе)*. Не гаварыла ці адмовіў. *(Да Фрычынскага.)* Пане Якуб, вы не хочаце прайсціся са мной па парку?

Ф р ы ч ы н с к і. З вялікай прыемнасцю. Як ніяк, вы цяпер мая жонка. *(Бярэ Ганну пад руку і яны адыходзяць.)*

Кадзеты па-прыяцельску гамоняць са Станіславам.

1-ы К а д з е т. Камендант Фрычынскі расказаў пану пра наша жыццё ў акадэміі?

С т а н і с л а ў. Не, але мне шмат чаго расказваў ксёндз Юзаф.

2-гі К а д з е т. Э, ксяндзу толькі заняткі ў галаве: граматыка, рыторыка, дыялектыка. Галоўнае ж не гэта!

1-ы К а д з е т (*захоплена*). Ці ведае пан, што навучэнцаў акадэміі запрашаюць на ўсе маскарады і каруселі, якія ладзіць княгіня?

2-гі К а д з е т (*важна*). Мы бярэм удзел ва ўсіх вайсковых парадах і манеўрах, якія праводзіць князь!

С т а н і с л а ў. Прызнацца, я пра гэта не думаў.

2-гі К а д з е т. А ці не рушыць нам, хлопцы, з нагоды нашага знаёмства ў карчму? (*Заклапочана.*) От толькі грошы ў мяне, халера, скончыліся.

1-ы К а д з е т (*спалохана*). І мой бацька затрымвае чарговую выплату.

С т а н і с л а ў (*прастадушна*). Здаецца, у мяне ёсць некалькі талераў.

1-ы К а д з е т, 2-гі К а д з е т (*разам*). Віват, калега!

Кадзеты і Станіслаў адыходзяць. Перад летняй сцэнай застаюцца толькі ўсімі забытыя і пакрыўджаныя фрэйліны, якія даюць нарэшце выхад сваёй злосці.

Т а л і я. Падлюка, аддала маю ролю нейкай смаркачцы! (*Паказвае язык у той бок, куды пайшла княгіня.*)

М е л ь п а м е н а. Мінулы раз я грала Арую, а цяпер буду махаць апахалам. (*З горычам.*) Якая знявага!

Т а л і я. Я зараз лопну ад злосці! Ведзьма! (*Плюе ў той бок, куды пайшла княгіня.*)

М е л ь п а м е н а. Ва ўсім вінаватая гэтая выскачка з Шыдлоўцаў. Цяпер яна будзе красавацца на сцэне, ёй будуць цешыцца госці. Ёй, а не мне будзе пляскаць князь у канцы паказу. Ненавіджу!

Т а л і я (*занепакоена*). Паслухай, а можа гэта ўсё праз цябе? Можа, княгіня здагадваецца?

М е л ь п а м е н а. Дзе там, гонар засціць вочы. Яна ж у нас такая шляхетная, такая выхаваная. Не жанчына, а монстр цноты. Не, Талія, усё змянілася пасля прыезду Мыцельскай.

Т а л і я. Каб ёй задавіцца нашай удавіцы! Не бяры да сэрца, Мельпамена. Хадзем да мяне, вып'ем з гора па кілішку наліўкі. (*Цягне сяброўку за сабой.*)

З'яўляецца задыханы ксёндз Ю з а ф , разгублена разглядаецца.

К с ё н д з. Шаноўныя паненкі, ці не бачылі вы маіх вучняў?

Т а л і я . А як жа, бачылі. А гэта святы айцец бачыў? (*Задзірае спадніцу і паказвае ксяндзу зад у ружовых панталонах.*) Вось там іх і шукайце. (*Даганяе сяброўку.*)

К с ё н д з (*жагнаецца*). Прэч, д'ябальскае насенне! (*Уцякае ў паніцы.*)

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

З’ява трэцяя

Пасля таго, як гледачы спектакля „Францішка, або навука кахання” зоймуць пасля антракту свае мейсцы, праз залу выйдуць на сцэну гледачы п’есы „Распуснікі ў пастцы”: наперадзе – князь і княгіня Радзівілы, за імі – палкоўнік Валконскі і княжыч Караль, апошні – ксёндз Юзаф. Перад летняй сцэнай пастаўлена некалькі крэслаў (крыху збоку, каб не заміналі глядацкай зале). Каля аднаго крэсла стаяць дзве Рабыні з апахаламі (фрэйліны Талія і Мельпамена).

Міхал (*да Валконскага*). Прашу сядаць, мой шаноўны госць.

Валконскі. З прыемнасцю, пане гаспадар.

Францішка (*да фрэйлін, строга*). Marblieu! Вы ж павінны быць чорнаскурья!

Талія, Мельпамена (*разам*). Пані Францішка, пашкадуйце!

Францішка. Што з вамі зробіш? (*Махае рукой.*)

Ксёндз (*баязліва назіраючы на фрэйлін*). Ваша Міласць, Богам прашу, вызваліце мяне ад гэтага відовішча.

Францішка. Паверце мне, дарагі ойча, камедыя – вельмі цнатлівая і павучальная. (*Падае мужу скрутак паперы.*) Міхал, твой тэкст.

Міхал. Дзякуй, рыбанька. (*Бярэ ролю і паказвае палкоўніку Валконскаму.*) Бачыце, палкоўнік, я таксама маю ролю.

Валконскі. Уся Еўропа ведае, што князь Радзівіл – заўзяты тэатраман.

Францішка (*шэптам да Караля*). Караль, ты вывучыў сваю рэпліку?

Караль (*нездаволена*). Давялося.

Францішка. Ну, дзякуй Богу! (*Пляскае некалькі разоў у далоні.*)

Гучыць музыка, на летняй сцэне з’яўляецца Арлекін.

Арлекін (*Станіслаў*). Шаноўнае спадарства, вашай увазе прапануецца камедыя пані Францішкі Уршулі Радзівіл „Распуснікі ў пастцы”.

Арлекін кланяецца і знікае, каб праз момант з’явіцца разам з Банутам. Пачынаецца паказ – дзіўнае спалучэнне арыентальных матываў і камедыі дэль артэ. Акцёры-аматары граюць, хто як можа. Шмат крыку, смеху, слёз; ненатуральныя рухі і штучная інтанацыя. Адным словам, пачынаецца зусім іншы тэатр.

Сцэна першая

Банут з Арлекінам.

Банут

Мой служба верны, Арлекіне мой, я гіну,
Прадбачу ўжо сваю апошнюю хвіліну.
Калісьці грошай меў я шмат і быў багаты,
Цяпер ні шэлега не маю, ні карата.
Віна – ні кроплі ўжо і хлеба – ні скарынкі,
Застаўся толькі ты ды жоначка-кывінка.

Арлекін

Ты з'есці хочаш нас?

Банут

Ах, не, я не пра тое.
Памерці з голаду мы можам усе трое.

Арлекін

А, можа, паню-прыгажуню нам закласці?
Яе мы выкупім, калі міне няшчасце.

Банут

Што ты вярзеш?

Арлекін

Іначай як уратавацца,
Калі не маем нават мы чым харчавацца?
Ты, бачу, з'есці прагнеш нас. Што за скананне!
Век не пабачыць мне з Лаураю вячання!..
З тваёй Аруі можа добры быць наедак,
Я побач з ёю выглядаю як аб'едак.
Але й мяне з'ясі ты, пэўна, з галадухі!

Банут

Ах, Арлекіне, любы дружа мой, паслухай!

Арлекін

О, не! Сябе не дам я нават сябру з'есці!

Банут

Ці не згадзіўся б ты каштоўнасці занесці

І пад заклад аддаць? Яшчэ мне вінаваты
 Шаноўны лекар, пан суддзя і губернатар.
 Былі часы, што ім Фартуна не спрыяла,
 Жыццё штодзень выдаткаў пільных вымагала,
 Дык я па шчодрасці пазычыў ім багата:
 Па тысячы чырвоных залатых на брата.
 Мінае трэці год – чакаць не мае сэнсу,
 Пайду збяру свае даўгі – з труны ўваскрэсну.

Сцэна другая

Банут, Лекар.

Л е к а р

Вітай, Бануце! Што, скажы, цябе прыводзіць?
 Ці твой прыход сяброўства нашае адродзіць?
 Ты, можа, захварэў? Сядай. Як там Аруя?
 Глыні бальзаму – ад усіх хвароб ратуе.

Б а н у т

Не дзеля гэтага прыйшоў я!

Л е к а р

Што ж з табою?

Б а н у т

Не ўратаваць майго жыцця тваім напоем.

Л е к а р

Тады, віна?

Б а н у т

Не, дзякуй.

Л е к а р

Мёду?

Б а н у т

Не ўжываю.

Л е к а р

Гарбаты?

Б а н у т

Не.

Л е к а р
То, можа, кавы?

Б а н у т

Не жадаю.

Ты згубы зычыш мне!

Л е к а р
Я бачу, не лячыцца

Прыйшоў ты сёння да мяне, а пасварыцца.

Б а н у т

Паслухай, браце, я далей чакаць не ў стане.
Вярні пазыку мне, і зноў сябрамі станем.

Л е к а р

Вярнуць пазыку?

Б а н у т

Так. Спачатку пазычае,
А як аддаць пасля – яго гэта здзіўляе!

Л е к а р

Ты ашалеў, стары! Я ад цябе пазычыў?
Табе прымроілася, мусіш адпачыць ты.

Б а н у т

Ты прыгадай, я на паперы гэта маю.
Вярні, што пазычаў.

Л е к а р

Прэч, порхаўка старая!
Як смееш ты, жабрак, згалелы даастачы,
Мяне ў пазыках вінаваціць?!

Б а н у т

Ах, няўдзячны!

Л е к а р

Прэч! Бо не тысячу, а колькі карк стрывае,

Ты гнуткіх палак замест грошай атрымаеш.

Б а н у т

Хай пакарае Бог цябе! Надзею маю,
Што справядлівасць у суддзі я напаткаю.

Сцэна трэцяя

Банут, Суддзя.

Б а н у т

З апошніх сіл сваіх прад недалёкім сконам
Прыходжу з нізкім, пане, да цябе паклонам.
Няма ніякай іншай ў гэтым свеце сілы,
Уратаваць нас з любай жонкай ад магілы.
Мне лекар доўг не аддае, хоць вінаваты,
Я спадзяюся, вернеш мне, што пазычаў ты.

С у д д з я

Я пазычаў? Калі? Як шмат? Ты выдумляеш.

Б а н у т

Вось табе маеш! Ды няўжо не памятаеш?
У час, калі на пост суддзі ты узыходзіў,
Міністраў ты за грошы ўласныя ўлагодзіў?
Чырвоных тысяча пазначана ў паперы.
Не махляваў ніколі я, то дай мне веры.

С у д д з я

Здурнеў стары! Ё яго я золата пазычыў!
Такой пазыкі я б і ворагу не зычыў.

Б а н у т

Ах, пане мой, тады аддай хаця б палову,
Ты ж грошай маеш перапоўненыя сховы.
Працэнтаў нават не прашу.

С у д д з я

Ах, ты пралаза!
Гэй, ёсць там хто, праперці гэтую заразу?!

Сцэна чацвёртая

Банут, Губернатар.

Г у б е р н а т а р

Няхай стары заходзіць. Добры дзень, Бануце!

Б а н у т

Дзень, можа, добры, але я прыходжу ў скрусе.
Пазычыў некалі я золата багата
Суддзю ды лекару, з іх кожны вінаваты
Па тысячы, а аддаваць назад не хочуць.
Я іх упрошваю, яны мне ў твар рагочуць.

Г у б е р н а т а р

Ах! Пэўна страцілі і сорам і сумленне.
Што ж гэта за неверагоднае здарэнне.
Заўжды пачцівымі былі.

Б а н у т

Каб толькі гэта!

Дзіўлюся я, што не расстаўся з гэтым светам,
Калі яны мяне, слабога ды старога,
Сваім казалі слугам выпіхнуць з парога!

Г у б е р н а т а р

Бануце мой! Лёс да цябе такі суровы.

Б а н у т

Дапамажы мне ды вярні свой доўг грашовы.
Ты чалавек, відаць, спагадлівы й сумленны.
А злых ды хцівых паглыне няхай гіена!

Г у б е р н а т а р

Пра што гаворыш ты? Я грошы меў і маю,
Каб пазычаў калісьці – нешта не згадаю.

Б а н у т

Ах, разлучуся я з душой. Пабойся Бога!
Калі цябе чакала цяжкая дарога,
І пільнасць справы падганяла, ты паперу
Прыслаў мне, тысячу прасіў – і я адмераў.

Г у б е р н а т а р

Такіх не маю звычак. Досьць тут гугнявіць!
 Ты пэўна, бот стары, рашыў мяне зняславіць?!
 Каб ты прасіў, я б не адмовіў.

Б а н у т

Прыпадаю

Да стоп тваіх, вярні мне грошы, прападаю,
 Будзь міласэрны, я ні шэлега не маю.
 Узнагародзіць Бог цябе. Не вымагаю –
 Сваё назад прашу.

Г у б е р н а т а р

Ах, ты, стары пракляты!

Даўно б аддаў я, каб быў нешта вінаваты,
 Ты штосьці круціш! Гнаць плюгаўца ў плечы!
 Няхай сканае ашуканец у галечы.

Сцэна пятая

Б а н у т адзін.

І што рабіць мне?! Мусіць з голаду памру я.
 З кім застанеца бедная мая Аруя?
 О, смерць, ратуй мяне ад ганьбы, крыўды, страты,
 Не прагну іншае, адно такой заплаты.
 Дамоў давалачыся ледзь хапіла сілаў,
 А, чую, клічуць мяне жонка з Арлекінам.

Сцэна шостая

Банут, Аруя, Арлекін.

Б а н у т

Аруя, любая мая, мой скарб адзіны,
 Мы з-за маёй бяздумнай шчодрасці загінем.
 Я і не думаў, што мае старыя ногі
 Так марна будуць абіваць усе парогі,
 Што крэдыторы мне ўсміхацца будуць крыва,
 З парога будуць гнаць мяне і ў хвост і ў грыву.
 Як пойдзеш ты, маё каханне, без прынукі
 Яны даўгі пааддаюць табе у рукі.

А р у я

Ах, мужу мой, ці разумееш ты якую
 Наводзіш рызыку на верную Арую?

Няхай жа цнота маладосць маю ўбароніць
Тым, што адной выходзіць з дому забароніць.
Я не пайду нікуды нават пад пагрозай.
Ты што, Банут, ад гора страціў розум?

Б а н у т

Ах, ды няўжо аддаць ты хочаш Богу душу?
Як не ўпрашу цябе, то як яшчэ прымушу?

А р у я

Няхай памру. Мне будзе смерць выратаваннем,
Прынамсі вернасць захаваю і каханне.

А р л е к і н

Ах, дабрадзейка, пані, нашча – не каханне,
Тваёй красой сабе заробім на сняданне.
Я, верны служка твой, заўжды цябе ўратую.
Не дам нікому скрыўдзіць гожую Арую.

Б а н у т

Ідзі хутчэй, бяры з сабою Арлекіна.
Не бойся, жонка, служка мой цябе не кіне.

А р у я

Пайду, але пабачыш сам: хоць натамлюся,
Ды вельмі хутка я ні з чым дамоў вярнуся.

А р л е к і н

Ты апраніся, пані, ў лепшае адзенне,
Каб быць яшчэ зграбнейшай. Слічнае стварэнне!
Ды з-пад павек глядзі і соладка ўсміхайся,
Тады суддзя аддасць свой доўг – не сумнявайся.

А р у я

Ах, Арлекіне! Так, хадзем.

А р л е к і н

Што за прыгода

Мяне чакае сёння. Рады я, што згода
І прыгажосць твая жыццё нам уратуюць.
Пайшоў бы сам прасіць. Чаму я не Арую?!

Сцэна сёмая

Лекар, Аруя, Арлекін.

Л е к а р

Прыбеглі ножкі, бачу, жвавья ў трывозе,
Звычайна хворыя стаяць ў маім парозе.
Скажы мне, хто ты і чаго стаіш-чакаеш?
Для маці хворай, можа, лекара шукаеш?

А р у я

Я не таму сюды прыбегла. Прысылае
Мяне мой муж Банут. Хай гонар я губляю,
Але прыходжу да цябе. Вярні нам грошы,
Інакш спазнаеш на сабе, што ёсць гнеў божы.

Л е к а р

Спыніся! Бачу, словаў ты не выбіраеш,
Але навошта твар пад хустаю хаваеш?

А р л е к і н

Бо прыгажосць яе бывае небяспечнай,
Хто гляне раз, той закахаецца навечна.

Л е к а р

Ах, невымоўны цуд ядвабнай скуры белай!
Стан паспрачацца можа з грацыяй Венеры,
Яна, што выйшла за кульгавага Вулкана,
Табе напэўна ў прыгажосці саступала.
Калі паслухаеш маёй, красуня, волі
Вярну не тысячу, чатыры, нават болей.
Дазволь мне толькі, як Венера Марсу, ўночы
Прыходзіць да цябе, бо надта ж я ахвочы.

А р л е к і н

Вось гэта шчодрасць! Пані, любая, згадзіся.
Не дай, каб мы з Банутам з голаду зайшліся.

А р у я

Няўжо мяне ніхто не зразумее ў горы?
Я не пакваплюся на грошы – гэта сорам!
У сэрцы вернасць назаўсёды захаваю,
Маё аддзінае багацце, што йшчэ маю.

Л е к а р

У гэтым свеце цяжка захаваць сумленне.

А р л е к і н

Згадзіся, пані, хочаш, стану на калені.
Па смерці годнасці табе ўжо не прыбудзе,
Але ж і нам усім памерці трэба будзе.
Прымі ты лекара ў суботу ці ў нядзелю,
Банут і так з табой не часта ложа дзеліць.

Л е к а р

Паслухай, пані, што твой служка верны рае,
Грашыць, хто сам сабе у шчасці адмаўляе.
Складу да ног тваіх, што толькі пажадаеш,
Калі ты зараз быць маёй паабяцаеш.

А р у я

Няхай сыду ў зямлю, хай чэрві цела точаць,
Мяжу дазволенага я не перакрочу.
Хай бы душа мая навікі адляцела,
Каб толькі ў ёй любоў ды вернасць ацалела.
Сыходжу. Кланяюся.

А р л е к і н

Пані звар'яцела!

Такія грошы ўзяць чаму не захацела?
Язык свой вырву, як мне, пані, загадаеш:
Банут не будзе ведаць, скуль ты грошы маеш.
Дык, можа, вернемся.

А р у я

Нам трэба паспяшацца,

Я не хачу, каб давялося нервавацца.
З-за нас гаспадару..

А р л е к і н

Ты, пані, нораў маеш,

З якім наўрад ці свае грошы пазбіраеш.

Сцэна восьмая

Суддзя, Аруя, Арлекін.

А р у я

Не ў шанаванні я, а з голаду схілюся
І доўг залеглы свой прасіць не пабаюся.
Мой муж, якога выгнаў пан напаўжывога,
З паклонам шле мяне да панскага парога.

С у д д з я

Не вінаваты я ні шэлега нікому.
Але цікава, хто пад хустай пакрыёму
Прыходзіць сёння да мяне й прыносіць просьбы?

А р у я

Я – ад Банута, што панёс ад пана грозьбы.
Ты, пан, – суддзя, а справядлівасць не шануеш,
Людзей сумленных абкрадаеш ды рабуеш.

С у д д з я

Што за нахабства! Што сабе ты дазваляеш?!
Ці разумееш ты, каго так смела лаеш?!

А р у я

Карай мяне, ды ёсць Суддзя і над табою.
Вярні нам доўг, трымайся права – не разбою.

С у д д з я

Да справядлівасці мяне ты заклікаеш.
Чаму ж тады свой твар пад хустаю хаваеш?
Ах, што я бачу! Божа мой, усе прынады
Багінь Венеры, і Дыяны, і Палады,
Самой Юноны-маці – ўсе сабраны разам!
Я накажу шэсць тысяч адлічыць адразу.
Згадзіся толькі, мужа кінь свайго старога,
Мяне, багатага вазьмі ды маладога.
Тады даўгі сплачу, бо даражэй за грошы
Твой гнуткі зграбны стан і твар такі прыгожы!

А р у я

Пан да чужога аж занадта, бачу, ласы.
Чужыя жонкі прыгажэйшыя за ўласных?
Хай будзе Бог табе суддзёю! Я лепш згіну
У невыносна злую для мяне часіну.

А р л е к і н

Ах, пані, што з табой? Ты сапраўды шалееш!
Ты хутка з гонарам сваім апруцянееш.
Прашу, ратуй ад смерці нас: табе не ўбудзе,
Служыць аддана Арлекін затое будзе.
Але ж і ўпартая, патрэбна толькі згода.
Суддзя прылашчыць, грошы дасць – міне нягода!

С у д д з я

Даверся мне, мой ты анёлак абаяльны,
У здрадзе мужу знойдзеш смак неапісальны.

А р у я

Чаму злы лёс так дзіўна карты раскладае:
З грашыма здраду, беднасць з вернасцю яднае?
Банута я не падману і не пакіну
Да той пары, пакуль не лягу ў дамавіну.
На захаванне непарушнай шлюбнай цноты
Мяне натхняе прыклад вернай Пенелопы.

Сцэна дзевятая

Губернатар, Аруя, Арлекін.

А р у я

Прад паважаным губернатарам Дамаска
Я да зямлі схілюся. Пане, калі ласка,
Ніжэйшую слугу сваю, Банута жонку,
Паслухай ды вярні свой доўг нам у скарбонку.

Г у б е р н а т а р

Хадзі бліжэй. Даўгоў ніякіх я не маю.
Цябе гасцінна ў доме я сваім прымаю,
А ты сварыцца?! Я хачу пабачыць вусны,
Што вінавацяць мяне смела, а няслушна.

А р у я

Дазволь мне твар не адсланяць. Ён не ўваходзіць
Ў рахубу гэтую і гнеў твой не ўлагодзіць.
Каб муж стары мой не памёр, аддай мне ў рукі,
Сваю пазыку, пане, толькі без ашукі.

Г у б е р н а т а р

Сівым клянуся векам, што даўгоў не маю.
Табе ж, нахаба, твар адкрыць я загадаю.

А р у я

Зраблю, як кажаш, пане, і здыму хусціну.

Г у б е р н а т а р

Дай на Банутавае шчасце вокам кіну.
Ах, Божа! Прыгажосць ярчэй за сонца зые!
Без адгаворкі ўсе даўгі табе вяртаю,
Калі дасі на прапанову маю згоду
І са старым ты пойдзеш мужам да разводу.
Я дзесяць тысяч адлічу табе адразу.
Не патрактуй запал мой шчыры як абразу.
З табой, душа мая, сумленна ажанюся,
Як толькі з жонкаю сваёю разыдуся.
Яе Бануту я аддам, бо ўжо старая,
Дадам пасаг. З іх будзе пара неблагая.

А р л е к і н

Ах, калі ласка, дабрадзеяка, пагадзіся,
Чымсьці з сырой зямлёй, лепш з панам заручыся.

А р у я

Дзе ж вы сваю згубілі цноту і пачцінасць?
Няўжо сусветам цэлым уладарыць хцінасць?
Мужы шаноўныя, а гэтак нізка палі.
Каб вас найгоршыя няшчасці напаткалі!
Юрліўцы брыдкія! Агідныя паганцы!
Са мной не маеце вы аніякіх шанцаў.
Хай лепей спыніцца маё слабое сэрца,
На вас гнеў Божы хай жа волавам пральеца!

Сцэна дзесятая

Банут, Аруя, Арлекін, Лаура.

А р л е к і н

Цябе згубіла жонка, пане дабрадзею!
На паратунак згасла нашая надзея.
Чатыры тысячы ёй прапаноўваў лекар,
Суддзя хацеў даць шэсць, А губернатар – дзесяць.

На прыгажосць яе глядзелі, як бараны,
 А ў сэрцах іх агонь паліўся нечуваны!
 Калі б згадзілася, старанна падлічыў я,
 То зараз мелі б мы: шэсць тысяч плюс чатыры,
 Яшчэ плюс дзесяць – разам дваццаць тысяч!
 Не захацела ўзяць упартая паніся!
 Цяпер хай гіне ганарліўка у галечы.
 Яе ўгаворваў я, прасіў, не раз уклечыў.
 Ні пан, ні жонка пана крыўды б не зазналі,
 Каб тыя ручкі-ножкі ёй пацалавалі.

Б а н у т

Ох, Божа, што я чую?! Ды каб тыя шэльмы
 Круцілі з маёй жонкай – я б не ўзяў і шэлег!

А р у я

Так, праўда, мой каханы муж, на жаль, такая,
 Што твар мне сорамам і гневама апякае.
 Маё абражанае сэрца не даруе.
 Пабачаць: помслівай умее быць Аруя.
 Што я ўчыню, ты, калі ласка, не пытайся,
 Лепш адпачні, пачуеш шум, не падымайся.
 І не хвалюйся: я сабой не рызыкую,
 Вярну даўгі і перамогу адсвяткую.

Б а н у т

Дабранач, сэрцайка маё, табе я веру.
 І далібог не сапсую тваіх намераў.

Сцэна адзінаццатая

Аруя, Арлекін, Лаура.

А р у я

Вось грошы, Арлекіне! Хуценька збірайся,
 Бяжы на ранак, там трох куфраў расстарайся,
 Такіх вялізарных, каб чалавек схаваўся,
 А з імі хуценька дамоў ляці, не баўся.
 Я правучу на пешчы прагных ды любошчы.
 Дасць Бог, упраўлюся яшчэ сягоння ўночы.

А р л е к і н

Ох, дзякуй Богу, пані кінула ўпірацца.

Сляпы не мог бы толькі ў паню закахацца.

А р у я

А ты, Лаура, дарагі нашыйнік, срэбны
 Мой занясі ў заклад, бо грошы нам патрэбны.
 Лікёраў купіш, він, на часткі тры падзеліш,
 Пазычыш посуд у суседзяў ды засцеліш
 На стол абрус, найлепшых страваў нагатуеш,
 А потым тупаць будзеш тут, як знак пачуеш.

Л а у р а

Ах, гаспадыня, ўсё старанна прыгатую,
 І не турбуйся, я парадку дапільную.

Сцэна дванаццатая

А р у я адна.

Дапамажы, магутны Божа, будзь ласкавы,
 Уберажы мяне, слабую ад няславы,
 Дадай мне кемлівасці, смеласці ды спрыту
 І утрымай мяне пры цноце ды прыбытку.
 Адзіны Божа, па тваёй вышэйшай волі
 Рыбы і птушкі, і звяры жывуць на волі,
 Хамелеоны, матылькі, мурашкі, молі
 Казюркі розныя не ведаюць нядолі.
 Навошта ж даў ты столькі бедаў і мучэнняў
 На падабенства тваё злепленым стварэнням?..

Сцэна трынаццатая

Аруя, Лаура, Арлекін.

А р л е к і н

На кірмашы людзей таўчэцца незлічона,
 Але набыў я куфры і прыцэг дадому.

Л а у р а

Я ўсё падрыхтавала і твайго загаду
 Чакаю, пані, каб давесці ўсё да ладу.

А р л е к і н

Мяне ніколі так не слухае, паганка!

Ах, апетытная, як сырадою шклянка.

А р у я

Сябры адданыя і верныя, глядзіце,
 І гэтым разам вы мяне не падвядзіце.
 Ты, Арлекін, бяжы да лекара схіліся
 Да самых ног, на кампліменты не скупіся,
 Скажы яму, што я прымаю прапанову,
 Калі яшчэ не перадумаў, хай гатовы
 Прыйсці ён будзе сёння ўночы а дзесятай,
 З сабой хай грошы возьме, мы наладзім свята.
 Адтуль спяшайся да суддзі, скажы ў двух словах,
 Што будзе толькі з ім жыццё маё вясёлым.
 Аб адзінаццатай яго чакаю ўночы,
 Бо жарсць гарачая мяне няцерпна точыць.
 Да губернатара няхай ідзе Лаура.
 Скажы, што жыць не можа без яго Аруя,
 Калі апоўначы да нас ён завітае,
 Дык небывалыя уцехі тут спазнае.
 І папярэдзьце, што баюся страціць славу,
 Таму я ўпотаі і ўначы раблю забаву...
 Хутчэй вяртайцеся.

А р л е к і н

Упраўлюся я мігам.

Л а у р а

Ці ж мне навыверадкі бегаць з Арлекінам?

Сцэна чатырнаццатая

Лекар, Арлекін.

А р л е к і н

Ласкавы пане, сарамлівая жанчына,
 Заўсёды ў служках мае спрытнага мужчыну.
 Банута жонка, што Аруяю завецца
 Шле прывітанне пану, просіць лек ад сэрца
 Ды невялічкі слоік нюхацельнай солі,
 Каб ёй лягчэй было наплакацца даволі.
 Дамоў вярнулася і ўсё адна гаворка:
 Сумуе моцна па табе, так плача горка.
 Ці ты не даў ёй часам сродку на любошчы?

Прыходзь жа, пане, а дзесятай, сёння ўночы.

Л е к а р

Ах, Арлекіне, за прыемную навіну
Табе таксама трохі золата падкіну.
Чатыры тысячы чырвоных пекнай пані
Абавязкова прынясу я на спатканне.

Сцэна пятнаццатая

Суддзя, Арлекін.

С у д д з я

Ах, Арлекін! Здароў, што новага ў Банута?

А р л е к і н

Э, гэты грыб стары на ўсіх наводзіць смутак.
Тымчасам пані наша бачыць цябе хоча,
Каханнем сцятая не можа змружыць вочы.
Аб адзінаццатай яна цябе чакае,
Пана ў цямрэчы хто й сустрэне, не пазнае.
Банут спакойна будзе дрыхнуць у пярынах.
За навіну ці ўзнагародзіш Арлекіна?..
Угаварыў. Дапамагла мая натура.
І я нарэшце пазабаўлюся з Лаурай.

С у д д з я

Ах, набліжаецца найшчаслівейшы момант.
За гэткі цуд, хіба шэсць тысяч – гэта многа?
Хай не турбуецца, не выдам я сакрэта,
Табе ж аддзяху, толькі выйдзем з кабінета.

Сцэна шаснаццатая

Губернатар, Лаура.

Г у б е р н а т а р

Адкуль і з чым прыходзіш ты, дзяўчына?

Л а у р а

Каханне, пане мой, заўжды дзівосы чыніць,
Тым разам шчасце да цябе на двор кіруе,
Бо па табе сумуе гожая Аруя.
Каб не наклікаць часам злыбяды і ліха,

А самай поўначы прыходзь да нас паціху.
 Прынось пазыку... Пані так цябе кахае,
 Што нават спаць не можа, есці не жадае.
 І марыць толькі, каб з табой хутчэй спаткацца,
 Заўсёды разам быць, бясконца мілавацца.

Г у б е р н а т а р

Ах, служка мілая, чым я табе аддзячу.
 Вазьмі хусціну і пярсцёнак упрыдачу.
 Скажы ты пані, як прыйду ў запале жарсці
 Мы спалім з ёю нашы смуткі ды напасці.
 Аддам ёй дзесяць тысяч, як была дамова,
 Цяпер паклон мой нізкі перадай на словах.

Сцэна семнаццатая

Аруя, Арлекін, Лаура.

А р л е к і н

Былі так радыя, што цяжка распавесці,
 Ад хвалявання не маглі ні ўстаць, ні сесці.
 Усе з грашыма прыйдуць. Арлекіну слава!
 Чакае ўночы нас някепская забава!

А р у я

Ну, дзякуй Богу, і Лаура мае згоду.
 Мы падрыхтуем ім вясёлую прыгоду.

Л а у р а

Ён, пэўна, з радасці не разумеў, што чыніць:
 Пярсцёнак срэбны простаі даў дзяўчыне,
 Так разышоўся... Ах, дзесятая мінае.
 Хай Арлекін на кухні мне дапамагае.

А р у я

Падай на стол пабольш дэсертаў, садавіны,
 Прысмакаў, пернікаў, лікёраў, розных вінаў.
 Там нехта стукае.

Л а у р а

Пан лекар на парозе.
 Стаіць-калоціцца, стаміўся ж у дарозе.

Сцэна васемнаццатая
 Лекар, Аруя, Арлекін, Лаура.

А р у я
 Вітаю госця. Цэлы дзень цябе чакала.
 І штохвіліны на дарогу паглядала.

Л е к а р
 Жыццё маё, дай ручкі белыя ўцалую.
 Нарэшце бачу я каханую Арую.
 Трымай, вось грошы ў торбе.

А р у я
 Не ўцякуць напэўна,
 Калі пакласці іх на стол. Я невымерна
 Твайму прыходу рада. Ведаеш, нікога
 Я не любіла да цябе, хіба што Бога.
 Частуйся, любы мой. Выпійма за сустрэчу.
 Прад намі казачна-чароўны доўгі вечар.

Л е к а р
 Ах, так, анёлак мой.

А р у я
 Каханы, распранайся,
 Здымай жупан, кунтуш. Сядай і не стыдайся.
 Зраблю і я глыток віна. Ну, смачна есці.
 Я чую крокі. Божа, прагну толькі смерці!
 Напэўна муж ідзе.

А р л е к і н
 Дык ёсць жа куфар новы,
 Ён пану лекару бяспечным будзе сховам.

А р у я
 Ах, я прашу цябе. Выразна чую крокі.

Л е к а р
 Не падабаюцца мне хованкі ды ўцёкі!

А р у я
 Ну, дзякуй Богу, першага ўжо маем.

Збяром адзенне толькі й грошы прыхаваем.

Л а у р а

Суддзя ідзе.

А р у я

Сустрэнь жа госця, Арлекіне!

А я хоць вокам на сябе ў люстэрка кіну.

Сцэна дзевятнаццатая

Суддзя, Аруя, Арлекін, Лаура.

А р л е к і н

Чакае пана гаспадыня ў тым пакоі.

Яе спазненне пана трохі непакоіць.

А р у я

Ах, галубок мой, дзе ж ты гэтак затрымаўся,

Што толькі зараз да дзвярэй маіх дабраўся?

Я са слязьмі на подлы лёс свой наракаю,

Што не дае сустрэцца з тым, каго кахаю.

С у д д з я

Ах, незраўнальная! Калі цябе пабачу

Шугае жарсць у сэрцы полымем гарачым.

Я дачакацца не магу. Трымай, вось грошы.

А р у я

Ах, супакойся, мой каханы, мой харошы.

Лепш пакаштуй, чаго табе прыгатавала:

У пачастунак кожны сэрца я ўклала.

Але табе, напэўна, так не вельмі зручна,

Ты распраніся трохкі. Хто ж гэтак гучна

Ідзе па лесвіцы? Мая прапала слава,

Калі не згодзішся схавацца ты ласкава.

А р л е к і н

Твой брат, бацькі і сам Банут ідуць па сходах.

Данёс ім, пані, нехта аб тваіх прыгодах.

А р у я

Каханы, лезь у куфар, нельга больш марудзіць.

С у д д з я

Дык я ж суддзя. Хто па-за мной цябе асудзіць?

А р у я

Ох, я няшчасная! Жыла ўвесь век у цноце,
Аднак загінуць давядзецца ў пераплёце.

С у д д з я

Пайду, не плач ужо. Дзе гэты куфар чортаў?

А р у я

Вось тут за шырмаю. Чуваць рыпенне ботаў.
Ах, Арлекіне, замыкай жа. Неўзабаве
Мы з гэтым скончым, адпачнем тады пры каве.

А р л е к і н

Гатова!

А р у я

Дзякуй Богу! Адлягло ад сэрца.
Май, Багародзіца, нас у сваёй апецы.

Л а у р а

Вунь губернатар набліжаецца, ў жупане.
Схаваю вопратку. Дапамажы нам, Пане!

Сцэна дваццатая

Губернатар, Аруя, Арлекін, Лаура.

Г у б е р н а т а р

Ты запрашала да сябе, дык я прыходжу,
З сабою грошы абяцаныя прыношу.

А р у я

Ды пакладзі на стол. Няма каму іх красці.
А мы нацешымся з табою нашым шчасцем.
Віна, ці сыру? Ці крамяны яблык спелы?
Плод гэты райскі спакусіў калісьці Еву.
Мой Божа, пан такі прыгожы, добры, мілы
Вачэй адвесці-адарваць не маю сілы.
Тут цёпла, можаш распрануцца, мосці пане,

Скідай уборы, маё светлае каханне.
Прысядзем побач.

А р л е к і н
Гаспадар! Ці пані чуе?

А р у я
Чаму са мною доля злая так жартуе?!

Л а у р а
А, можа, пана ў куфар новы мы схаваем?..

Г у б е р н а т а р
Чаго спужаліся? Ці ўлады я не маю?

А р у я
Я ў распачы! Нам не знасіць галоваў!
Ах, пане, злітуйся, не будзь такі суровы!

Г у б е р н а т а р
Не, не пайду.

А р у я
Я паміраю.

А р л е к і н
На хвіліну.

А р у я
Нам не сустрэцца больш, я з рук Банута згіну,
Бо ён раўнівы надта. Грошы я вяртаю,
І памятай, прашу, што я цябе кахаю.

Г у б е р н а т а р
Дзе куфар? Добра, я залезу, супакойся,
Бо крокі блізка ўжо. Мяне няма, не бойся.

А р л е к і н
Сядзіць надзейна. Я замкнуў на ўсе засовы.

А р у я
Дазаляцаліся, абдрыпанья совы!

Сцэна дваццаць першая

Банут, Аруя, Арлекін, Лаура.

А р у я

Распавяду табе, чаго я дасягнула:
 Траіх нягоднікаў у клетках я замкнула.
 У гэтай – лекар, тут – суддзя, там – губернатар,
 Пад ключ патрапіў той, хто сам хітрыць амаатар.
 На суд да кесара нясу я заўтра справу.
 А гэта – грошы. Падарунак лёс нам справіў.

Б а н у т

Мая разумніца, так і зрабі, не йначай.
 Дзе прыгажосць і цнота разам – там удача.

Сцэна дваццаць другая

Кесар, Візір, двор кесара, Аруя, Арлекін.

(Караль і Міхал Радзівілы зачитваюць свае ролі з месца)

К е с а р

Сярод натоўпу бачу я адну жанчынку,
 Што змусіла яе да смелага учынку?
 Спытайся, хто яна, якую мае справу.
 Да просьбаў ейных мы паставімся ласкава.

В і з і р

Кім, пані, будзеш ты? Якое гора маеш,
 Што гэтак нізка галаву сваю схіляеш?

А р у я

Я жонка слаўнага купца Банута, пане,
 Нястачай змучаны ён сам прыйсці не ў стане.

В і з і р

Стань перад кесарам.

К е с а р

Паслухаць будзе міла.

А р у я

Ты, пане, ведаю, ўладарыш справядліва —

Табе судзіць. Даваў мой муж пазыкі людзям,
Тады не ведаў ён, што галадаць мы будзем.
Не першы год нам не вяртаюць доўг упарта
Суддзя, пан лекар, і, што дзіўна, губернатар.

К е с а р

Не веру! Плёткі! Ты мяне не ашукаеш.
Навошта ты людзей гразёю абліваеш?!

А р у я

Надзейных сведкаў маю, пане, я даволі,
Яны прадстануць прад табой, калі дазволіш.
Гэй, Арлекіне, давядзецца паўпірацца,
Бяры людзей, нясіце сведкаў да палаца.

К е с а р

Што? Сведкаў несці? Як?

А р у я

Прыйсці не могуць самі,
Бо ў пастку трапілі з рукамі і нагамі.
Вось паглядзі паперы, пане, дакументы.
Сядзяць у скрынях мае сведкі-аргументы.
Я адмыкаю.

К е с а р

Што я бачу? Як жа можна?!
Хто ў куфры гэтыя схаваў паноў вяльможных?
А ну, кажы!

А р у я

Мы, пане, іх пазамыкалі.
Мой муж пазычыў ім па тысячы, міналі
Дні і гады, яны пазык не аддавалі,
Калі па грошы я пайшла, патрабавалі
Майго прыгожага ды маладога цела,
Але заплаты я такой не захацела.
З іх прапановамі дала сабе я рады:
Мяне сумленне ўсцерагло ад брыдкай здрады.
Але адпомсціць нарадзілася жаданне,
Тады я кожнаму прызначыла спатканне.
У куфар першым трапіў лекар наш шаноўны,

Пасля суддзя і губернатар красамоўны.
 Спаўна паны мне сённа гэтыя заплацяць:
 Хачу ў распусце іх прылюдна вінаваціць.
 Чыні над імі, пане, суд – ды справядлівы,
 І пакарай старых мярзотнікаў юрлівых.

К е с а р

Мяне твой спрыт ды розум дзівяць, чараўніца.
 Усіх нягоднікаў – у цёмную вязніцу!
 За губернатара Банута прызначаю,
 Яго ж і ордэнам высокім адзначаю.
 Судзейскім строем Арлекіна ахінаю,
 А лекар з голаду няхай сабе канае.
 Час нам нарэшце глянуць, пані, што за сіла
 Мужоў шаноўных гэтак лёгка спакусіла.
 Ах, прыгажосць якая! Лепей захініся.
 Хіба што дурань прад табой бы не схіліўся.

А р л е к і н

Вось так, шаноўныя, хто цноту захавае,
 Абавязкова ўзнагароду атрымае.
 На развітанне вам я нізка пакланюся
 І абяцаю, што з Лаурай ажанюся!

Паказ „Распуснікі ў пастцы” скончаны, глядачы пляскаюць у далоні, на сцэне з’яўляюцца ўсе ўдзельнікі спектакля і кланяюцца. Фрэйліны далучаюцца да астатніх акцёраў і кланяюцца разам з імі.

М і х а л. Цудоўна, цудоўна, я ў захапленні! (*Падыходзіць да Ганны і цалуе яе.*) Красуня мая, вы расчулілі мяне да слёз. Бліскуча, проста бліскуча!

Ф р а н ц і ш к а (*падыходзіць да кожнага з удзельнікаў і асабіста дзякуе*). Дзякуй, сябры мае! Пастаноўка слаўна ўдалася. Mais c’est charment! (*Да Станіслава.*) Я ведала, што Ганна – выдатная акцёрка, але што яе брат мае такі талент – не здагадвалася. (*Абдымае Станіслава, потым падыходзіць да Тэрэзкі.*) Віншую з удалым дэбютам, дзіця маё.

Т э р э з к а. Ах, пані, я такая шчаслівая!

Ф р а н ц і ш к а (*да Фрычынскага*). Дзякуй, Якуб. Што б я без вас рабіла?

Ф р ы ч ы н с к і. Гэта вам дзякуй, княгіня. Што б мы без вас гралі?

В а л к о н с к і *(віншуе Ганну)*. Узрушаны вашым талентам і вашай красою, пані. Выдатна разумею тых лайдакоў: сам бы заплаціў тысячу залатых, каб спаткацца з паняй сам-насам.

М і х а л. Асцярожна, палкоўнік, у яе і для вас падрыхтаваны куфар! *(Рагоча.)*

К а р а л ь *(да Ганны, блытана)*. І я віншую... не чакаў. Прашу прабачэння... калі што якое.

Ф р а н ц і ш к а *(падыходзіць да Ганны)*. Да нашай гераіні, бачу, не падступіцца. Віншую цябе, та cherie. *(Цалуе Ганну.)*

Г а н н а. Дзякуй, цётухна. Вы вярнулі мяне да жыцця.

М і х а л *(урачыста)*. Пані і панове! Шаноўныя госці і ўдзельнікі спектакля! А зараз вас чакае святочная вячэра, баль і фаерверкі. Каму зробіцца цесна ў палацы – калі ласка, да вашых паслуг увесь парк!

Слугі прыбіраюць крэслы і выносяць доўгі стол, на які ставяць бутэлькі з віном, келіхі, садавіну, розныя прысмакі

Усе накіроўваюцца да палаца: княгіня Францішка пад руку з Валконскім, князь Міхал з Ганнай, Станіслаў з Тэрэзкай, кадзеты з фрэйлінамі. Услед за імі ідуць, гамонячы паміж сабой, княжыч Караль з Фрычынскім, замыкаюць працэсію ксёндз Юзаф і лекар Шульц.

Л е к а р *(да ксяндза)*. Пан ксёндз застанецца на фаерверкі?

К с ё н д з. Барані Божа! З мяне даволі гэтага відовішча. *(Паказвае на сцэну.)*

Л е к а р *(задуманна)*. А я люблю фаерверкі. От толькі княгіня прасіла да яе зайсці. Можна, нядобра пачуваецца?

К с ё н д з. Памалюся за яе здароўе.

Адыходзяць.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

З’ява чацвёртая

Праз некалькі гадзін на тым самым месцы ў нясвіжскім парку. З боку палаца чуваць музыку, крыкі, смех. Каля стала з віном і садавінай стаяць, падвыпіўшы, к а д з е т ы і камендант Ф р ы ч ы н с к і .

1-ы К а д з е т. Пане камендант, дазвольце ўзняць за вас келіх!

2-гі К а д з е т. Каб вы ведалі, як мы пана любім! Вы нам як бацька родны.

Фрычынскі. Дзякуй, хлопцы. За ўдалую пастаноўку! (*Выпівае разам з кадзетамі.*) А дзе ж ваш новы прыяцель?

1-ы Кадзет. А, ён усё каля гэтай дзеўкі, княгінінай выхаванкай круціцца. (*З зайздрасцю.*) Ладная котка.

2-гі Кадзет (*смяецца*). Паабяцаў са сцэны, што ажэніцца з ёй, і сам у гэта паверыў.

З'яўляецца лекар Шульц, абменьваецца трывожнымі паглядамі з Фрычынскім.

Фрычынскі. Добра, панове, вяртайцеся і вы да сваіх паненак, яны без вас ужо засумавалі.

1-ы Кадзет. Дзе там, яны ўсё болей на палкоўнікаў ды князёў заглядваюцца.

Кадзеты адыходзяць, разумеючы, што Фрычынскі хоча застацца з лекарам сам-насам.

Фрычынскі. Кажыце праўду, пане Шульц.

Лекар. Дрэнна, пані Фрычынскі, вельмі дрэнна. У лепшым разе дацягне да вясны. У горшым – два-тры месяцы.

Фрычынскі (*не стрымваецца*). Чорт вазьмі, дзеля чаго пан вучыўся медыцыне?! Каб умець прадказаць дату смерці?

Лекар. Медыцына не дапаможа, тут не хвароба, тут поўнае вычарпанне арганізму. Exhaustio immatura virium vitalium – заўчасная растрата жыццёвых сіл.

Фрычынскі (*узяўшы сябе ў рукі*). Даруйце, пане Шульц. Ведаю, што робіце ўсё мажлівае. Але ўсёроўна не магу стрымацца.

Лекар. Я думаю, што здароўе ў княгіні падарвалі частыя і зазвычай няўдалыя цяжарнасці. Хто лічыў, колькі разоў яна была цяжарная, колькі разоў спараніла дзіця?

Фрычынскі. Жывымі засталіся толькі трое.

Лекар. Дзікунства. Так не шанаваць свайго здароўя!

Фрычынскі. Касцёл вучыць нас, што чым болей дзяцей – тым лепш. А князю Радзівілу важна было мець сыноў-спадкаемцаў. От ён і стараўся – з Богага блаславення. (*Сумна ўсміхаецца.*)

Лекар. Але ж пане Якуб, ёсць элементарныя правілы гігіены! Дзякуй Богу, мы жывем у XVIII стагоддзі. Нельга ператвараць жанчыну ў магільнік ненароджаных дзяцей.

Фрычынскі. Князь ведае пра стан здароўя ў жонкі?

Лекар. Вы першы, каму я паведаміў.

Фрычынскі. А сама пані Францішка?

Лекар. Думаю, здагадаецца, што засталася няшмат часу.

Фрычынскі. І траціць рэшту сілаў на спектаклі... Што за жанчына! *(Да лекара.)* Дзякуй, пане Шульц. Застаняцеся на фаерверкі?

Лекар. Цяпер мушу ўвесць час быць пры княгіні. Раптам што якое? *(Адыходзіць.)*

Фрычынскі *(паўтарае)*. Што за жанчына!..

Убгае ўстрывожаная Ганна Мыцельская.

Пані Ганна?

Ганна. Якуб, прашу вас, ратуйце мяне ад Караля!

Фрычынскі *(разглядаецца вакол)*. Схавайцеся за сцэну!

Ганна хаваецца за сцэну. З'яўляецца на добрым падпітку княжыч Караль.

Караль. Якуб, дзе яна?

Фрычынскі. Хто?

Караль. Німфа, багіня, мая стрыечная сястра Ганна!

Фрычынскі. А што здарылася?

Караль. Дружа, я закахайся!

Фрычынскі. Зноў? *(Сур'ёзна.)* Віншую.

Караль. Не, гэта зусім не тое. *(Нецярпліва махае рукой.)* Такое са мной упершыню... Каб ты бачыў, як бессаромна на яе глядзеў палкоўнік Валконскі! Я выклічу на дуэль хамулу! *(Разглядаецца.)* Але скажы мне, куды яна знікла? Павінна быць недзе тут.

Фрычынскі. Была тут, але вярнулася ў палац. Мусіць, танцуе зараз з палкоўнікам.

Караль. Пся крэў, застрэлю нягодніка! *(Бяжыць у бок палаца.)*

З-за сцэны выходзіць Ганна.

Ганна *(усхвалявана)*. Дзякуй, Якуб. А цяпер магу я прасіць пана пакінуць гэтае месца?

Фрычынскі. Не разумею.

Ганна. Праз хвіліну мяне чакае тут спатканне, ад якога залежыць мой далейшы лёс, будучыня маіх дзяцей!

Фрычынскі. Выбачайце, пані. *(Збіраецца ісці, але раптам затрымаецца.)* Пані Ганна, я не пытаюся, з кім у вас спатканне, але памятайце пра маю просьбу.

Ганна. Дзякуй вам за ўсё, Якуб!

Фрычынскі адыходзіць. Ганна застаецца адна, спрабуе супакоіцца, прыводзіць у парадак прычоску.

З'яўляецца князь Міхал Радзівіл.

Князь!

М і х а л (*задаволена*). Я ведаў, што пані прыйдзе. (*Падыходзіць да Ганны і цалуе яе.*) Красуня мая!

Г а н н а. Пане Міхал, што вы робіце? (*Вызваляецца з князевых абдымкаў.*)

М і х а л. Як што? Тое, што павінен рабіць закаханы мужчына на спатканні з пенкнай жанчынай. (*Патэтычна.*) Сёння з гэтай сцэны пані нацягнула лук і трапіла мне проста ў сэрца. (*Зноў цалуе Ганну.*)

Г а н н а. Я нічога не разумею. (*Асцярожна, але цвёрда адштурхоўвае князя.*) Цётхна перадала вам маю просьбу?

М і х а л. Якую просьбу? (*Успомніўшы.*) Ах так, заплаціць крэдыторам даўгі вашага нябожчыка-мужа. (*Змяніўшы тон.*) Што вы, мая дарагая, пра гэта не можа быць і гаворкі. (*Адыходзіць ад Ганны.*) Не дам ні шэлега.

Г а н н а (*з жахам*). Але чаму?! Лявон жа – ваш брат!

М і х а л (*нервова ходзіць уздоўж сцэны*). Усё жыццё гэты лайдак выцягваў з мяне грошы, а яшчэ меў нахабства узяць сабе за жонку такую красуню. Няхай нарэшце заплаціць!

Г а н н а. Але Лявона ўжо няма, засталася толькі я... і дзеці.

М і х а л. Застаўся яшчэ маёнтак Шыдлоўцы, які спрадвеку належаў Радзівілам. І надалей будзе ім належыць! (*Спыняецца.*) Адкрыю пані таямніцу: я даўно выкупіў Лявонавы даўгі. Але не дзеля таго, каб іх дараваць.

Г а н н а. І пан адважваецца мне ў гэтым прызнавацца? Якая гнюснасць! (*Стомлена.*) Божа, каму мне верыць, на каго спадзявацца? (*Да Міхала.*) Пакіньце мяне, Ваша Мосць, я не хачу вас бачыць. (*Адварочваецца.*)

М і х а л (*спалохана*). Пані нічога не зразумела! (*Кідаецца перад Ганнай на калені.*) Чараўніца мая, навошта табе нейкія тры тысячы, калі ты можаш мець усё?

У гэты момант з'яўляецца фрэйліна Мельпамена, убачыўшы князя Радзівіла на каленях перад Ганнай, хаваецца за сцэну і назірае адтуль за развіццём падзей.

Г а н н а (*наварочваецца да князя*). Што – усё?

М і х а л (*абдымае Ганну за ногі*). Мяне. Маё каханне.

Г а н н а. Князь, вы звар'яцелі? (*З цікавасцю разглядае зверху Радзівіла.*)

М і х а л. Сэрцайка маё! (*Ускоквае на ногі.*) Не забівай мае надзеі! Будзь гаспадыняй майго лёсу! (*Абдымае Ганну.*)

Г а н н а (*не можа паверыць*). А як жа княгіня? Чулыя лісты, узнёслыя вершы, як жа „Навука кахання”?

М і х а л (*смяецца*). Мілая, але ж мы дарослыя людзі, не для нас гэтыя гульні. (*З гонарам.*) Зрэшты, я таксама Авідзія чытаў, і нават запомніў некалькі радкоў. (*Дэкламуе.*) „Тых, хто багаты, я кахаць не вучу. Навошта багатым навука? Калі ёсць падарункі, урокі флірту ўжо непатрэбныя”. Рыбанька мая, адкажы на мае пачуцці ўзаемнасцю, і ты забудзешся пра даўгі і крэдытораў.

Г а н н а. Божа, колькі прыгожай хлусні навакол! А ўсё такое простае... і такое нікчэмнае. (*Спакойна.*) Ваша Мосць, навошта вы мне такое прапаноўваеце? Я ж не Аруя, я магу і згадзіцца.

М і х а л (*узрадавана*). Згадзіся, ластаўка мая, не праціўся свайму шчасцю! Не прапаную табе стаць маёй каханкай на адну ноч, але аддаю табе сваё сэрца назаўсёды!

Г а н н а. Бр-р-р! Такое адчуванне, што не толькі мой муж ляжыць у труне, але і пані Францішка таксама...

М і х а л (*азірнуўшыся як злодзей*). Ганусенька, тут побач ёсць альтаначка... Скажы мне: „Я згодная”, і...

Г а н н а (*сумна ўсміхаецца*). І ніякіх даўгоў, ніякіх крэдытораў?

М і х а л (*абурана*). Якія крэдыторы! (*Цалуе Ганне рукі.*)

Г а н н а. Мой гонар не дазваляе адказаць пану: „Так”. Але сітуацыя, у якой я знаходжуся, не дае мне мажлівасці вымавіць: „Не”. (*Абыякава.*) Няхай пан робіць, што хоча.

М і х а л. Шчасце маё! (*Падхоплівае Ганну на рукі і нясе ў альтанку.*)

З-за сцэны выходзіць фрэйліна М е л ь п а м е н а .

М е л ь п а м е н а (*раз’юшана*). Зраднік! Юрлівая жывёліна! Прамяняць мяне на гэтую сучку! Не жыць ёй на свеце... (*Падыходзіць да стала, вымае са складак адзення флакончык з ядам, адкручвае і налівае некалькі кропель у адзін з парожніх келіхаў.*)

З’яўляецца Т а л і я , заўважае ў руках у Мельпамены флакончык і здагадваецца, што тая задумала. Падбягае да стала і адбірае небяспечны флакончык у Мельпамены.

Т а л і я. Ты што, сяброўка, з глузду з’ехала? Хочаш, каб цябе за атручванне княскай сваячніцы павесілі на гарадскім пляцы?

М е л ь п а м е н а. Няхай вешаюць! Але спачатку я заб’ю яе. Аддай яд! (*Спрабуе забраць назад флакон.*)

Т а л і я (*схаваўшы флакон у складкі адзення*). І як ты збіраешся здзейсніць свой намер? Падыдзеш і прапануеш: „Шаноўная пані Ганна, выпіце са мной віна?” Дурніца, апомніся, спектакль ужо скончыўся.

М е л ь п а м е н а (*апусціўшы рукі*). Талія, ён стаяў перад гэтай самадайкай на каленях, казаў ёй пяшчотныя слоўцы. А я была для яго толькі забаўкай, нявольніцай з апахалам. (*Усхліпвае.*) Пасля яе прыезду зусім не прыходзіць да мяне ўночы. Скажы, як мне ёй адпомсціць?

Т а л і я (*са шкадаваннем глядзіць на сяброўку*). Толькі давай без тэатральных сцэнаў, добра? Без усякіх там кінжалаў, ядаў ды іншых рэквізітаў. Дзе яны зараз?

М е л ь п а м е н а. Тут побач, у альтанцы. (*Успомніўшы, з нянавісцю.*) Ён нёс яе на руках!

Т а л і я. І не падарваўся ж, стары кныр. (*Падумаўшы.*) Трэба паведаміць княгіні. Пані Францішка з ганьбай выкіне гэтую сучку з палаца, і ніводны шляхціц больш не паглядзіць у яе бок.

М е л ь п а м е н а. Хадзем хутчэй да княгіні!

Т а л і я (*спыняе сяброўку*). Не, калі мы з табой прынясем гаспадыні такую навіну, яна выкіне нас услед за пляменніцай.

З’яўляецца ўзбуджаны Караль Радзівіл.

(*Убачыўшы Караля, ціха*). Во хто нам дапаможа. (*Да княжыча.*) Ці не мяне княжыч шукае? (*Набліжаецца да Караля.*)

К а р а л ь (*разгублена*). Ці не бачылі ясныя паненкі мае стрыечнай сястры?

Т а л і я. Усім яна раптам стала патрэбная! (*Кладзе Каралю рукі на шыю.*) А мае пяшчоты пана ўжо не здавальняюць?

К а р а л ь (*спалохана азіраецца*). Цішэй, саромніца, яшчэ маці пачуе! (*Адступае на некалькі крокаў.*)

Т а л і я (*пагардліва*). Вось яны, цяперашнія кавалеры: як дамагаюцца свайго – могуць горы звярнуць, а калі нацешацца – ўспамінаюць пра маці. (*Адыходзіцца.*) Але я не раўнівая. Бяжы, княжыч, да сваёй Дыяны. Яна тут побач, у альтанцы.

К а р а л ь. Дзякуй, Талія. (*Бяжыць у бок альтанкі.*)

М е л ь п а м е н а. Нават не спытаўся, ці адна яна там.

Т а л і я. Караль заўсёды спачатку робіць, а потым думае. (*Прыслухоўваецца.*) Ціха! Але ж нам шанцуе: ці не сама княгіня сюды ідзе?

М е л ь п а м е н а. Пад нешчаслівай зоркай нарадзіўся князь Міхал.

Т а л і я. Лепей нам не трапляцца гаспадыні на вочы.

Фрэйліны хаваюцца за сцэну. З’яўляюцца пані Францішка і палкоўнік Валконскі.

Ф р а н ц і ш к а. Я вас не разумею, пане палкоўнік. Мы так міла гутарылі з вамі пра Ёсход, пра веру і звычаі турак... Навошта вам раптам спатрэбіўся князь?

В а л к о н с к і. Бо мае планы нечакана змяніліся, і заўтра раніцай я мушу вяртацца ў Пецяярбург.

Ф р а н ц і ш к а. Вам не спадабаўся баль? Ці, можа, вячэра? Толькі не кажыце, што сённяшні спектакль – я пакрыўджуся.

В а л к о н с к і. Што вы, княгіня! І баль, і вячэра былі цудоўныя, а спектакль – і ў Варшаве такога не ўбачыш. Але я не люблю, калі ў час забавы гаспадар раптам знікае, пакідаючы сваіх гасцей у недарэчным становішчы.

Ф р а н ц і ш к а *(бездапаможна)*. Але засталася гаспадыня...

В а л к о н с к і *(надзьмуўшыся)*. Пані Францішка, я вельмі цаню ваша таварыства, але цяпер мне патрэбны князь. Мушу перад ад'ездам абмеркаваць з ім важныя палітычныя справы.

Ф р а н ц і ш к а. Ведаеце, топ аті, Міхал мае звычку штовечара зачыняцца ў сваім кабінэце. Ён вядзе дзённік, запісвае найважнейшыя падзеі дня і свае ўражанні.

В а л к о н с к і *(злосна)*. Але ў кабінэце яго няма.

Ф р а н ц і ш к а *(разгублена)*. Так, няма. Слугі з ног збіліся, яго шукаючы.

З'яўляецца К а р а л ь Р а д з і в і л , які ідзе няўпэненнай хадой і час ад часу азіраецца.

Караль, даражэнькі, можа ты бацьку бачыў?

К а р а л ь *(не адразу заўважае княгіню з палкоўнікам)*. Бацьку? Так... бачыў... у альтанцы. *(Думае пра сваё.)*

Ф р а н ц і ш к а. Ну што я казала, пане палкоўнік? Міхал схаваўся ў альтанцы і, напэўна, піша свой дзённік.

В а л к о н с к і. Хацеў бы я зірнуць, як у яго выходзіць.

Ф р а н ц і ш к а. Князь не любіць, калі хто з чужых адрывае яго ад справы. Лепей я сама паклічу. *(Да Караля.)* Караль, забаў нашага госця. *(Ідзе ў бок альтанкі.)*

В а л к о н с к і *(да Караля, па-змоўніцку)*. Дык што там князь насамрэч робіць у альтанцы?

К а р а л ь *(працверазеўшы)*. Паслухайце, палкоўнік: не суньце нос у нашы сямейныя справы! Тут вам не Пецяярбург і не Варшава. Пся крэў! *(Адыходзіць.)*

В а л к о н с к і *(апамятаўшыся)*. Ах ты, шчанюк! Праўду мне казалі, што малады Радзівіл зусім не выхаваны. Знайшліся мне, каралі Нясвіжа! Ды я ў час мінулай вайны патрэбу спраўляў у вашай банкетнай залі!

Вяртаецца княгіня Францішка.

Пані княгіня адна? А дзе князь?

Францішка. Даруйце, пане палкоўнік, у альтанцы яго няма... нікога няма. Караль пажартаваў з нас.

Валконскі (*абурана*). Што вы дазваляеце свайму сыну, пані Францішка?! Толькі што ён мяне абразіў. (*Наважліва.*) Сёння ж пакіну Нясвіж!

Францішка. Ваша права, палкоўнік. (*Хістаецца і, каб не ўпасці, хапаецца за руку Валконскага.*)

Валконскі (*спалохана*). Што з вамі, княгіня? Вам блага?

Францішка (*ціха*). Дапамажыце мне дайсці да палаца.

Палкоўнік Валконскі асцярожна вядзе княгіню ў бок палаца. З-за сцэны выходзяць фрэйліны Талія і Мельпамена.

Мельпамена. Так я і думала, што гэтая ўдавака зробіць выгляд, быццам нічога не бачыла. (*Да сяброўкі.*) Дарэмна я цябе паслухалася!

Талія. А я дарэмна ўзялася табе памагаць! Праз вашы інтрыжкі я магу страціць гаспадыню. Бачыла, што з ёй сталася? (*Хоча ісці.*)

Мельпамена. Ты куды?

Талія. У палац: даведацца, як здароўе ў княгіні.

Мельпамена. Пачакай, Талія, я з табой.

Фрэйліны бягуць у палац. Нейкі час перад летняй сцэнай нікога няма, але потым з'яўляюцца Станіслаў і Тэрэзка. Яны трымаюцца за рукі і не зводзяць адзін з аднаго вачэй.

Тэрэзка. Ах, Станіслаў, мне так лёгка, так хораша! Сёння найшчаслівейшы дзень у маім жыцці.

Станіслаў. А ў маім – наагул першы. Нібыта я толькі сёння нарадзіўся.

Тэрэзка. Цяпер усе дні ў нашым жыцці будуць такімі. Я ведаю! Мы будзем граць галоўныя ролі ў пастаноўках пані Францішкі і кахаць адзін аднаго.

Станіслаў. Ты гэта сур'ёзна, Тэрэзка? Паўтары яшчэ раз!

Тэрэзка (*круціцца нібы ў танцы*). Мы будзем граць галоўныя ролі!

Станіслаў (*круціцца разам з ёй*). Не гэта!

Тэрэзка. Мы будзем кахаць адзін аднаго! Моцна-моцна! Як у кніжках!

Станіслаў. Не, па-сапраўднаму! Так, як у жыцці. У кніжках усё сканчаецца шлюбам герояў, а мы з гэтага пачнем!

Тэрэзка (*спыняецца*). Ты гэта сур'ёзна? Паўтары яшчэ раз!
Станіслаў. Мы пачнем з таго, чым сканчаюцца ўсе кніжкі! Мы
возьмем шлюб і наша каханне ніколі не скончыцца. (*Спыняецца.*)

Тэрэзка. А што скажа твая сястра?
Станіслаў. Ганна – залаты чалавек. Яна скажа: „Шчасця вам,
дзеці!”

Тэрэзка (*з лёгкай зайздрасцю*). Як выдатна яна сёння грала! Якая
была прыгожая! Мужчыны не маглі адвесці ад яе вачэй.

Станіслаў (*падыходзіць да стала*). Давай уздымем за яе келіхі.
Каб Ганна таксама сустрэла сваё шчасце. (*Бярэ бутэльку і налівае віно ў
келіхі.*)

Тэрэзка (*узяўшы келіх з рук Станіслава*). І за нас. За сённяшні
паказ!

Станіслаў. Я кахаю цябе, Тэрэзка. (*Выпівае віно.*)

Тэрэзка. І я цябе, Станіслаў. (*Выпівае віно.*)

Станіслаў асцярожна абдымае Тэрэзку і цалуе яе. Тэрэзка цалуе яго ў адказ, потым
вырываецца з абдымкаў і зноў круціцца нібыта ў танцы.

Я зараз уздымуся над зямлёй і палячу! (*Раптам ўскідвае рукі і падае.*)

Станіслаў (*кідаецца да дзяўчыны і ледзь-ледзь паспявае яе падхапіць*)..
Тэрэзка, што з табой?

Тэрэзка (*непрытомна*). Я ж казала... палячу. (*Спаўзае на зямлю.*)

Станіслаў. Памажыце! (*Нахіляецца над Тэрэзкай.*) Людзі,
паклічце лекара!

З боку альтанкі амаль адначасова з'яўляецца Міхал Радзівіл, а з боку
палаца – Якуб Фрычынскі.

Міхал. Што здарылася?

Фрычынскі. Ваша Мосць, княгіні раптам стала блага. Лекар
робіць усё, што можна, але чакаюць вас, княжа.

Станіслаў (*над цэлам Тэрэзкі*). Дапамажыце, яна памірае! Князь,
пане камендант, прышліце лекара!

Князь Радзівіл, нават не зірнуўшы ў бок Станіслава, ідзе да палаца. Фрычынскі
падыходзіць да Станіслава і схіляецца над Тэрэзкай.

Фрычынскі. Лекар не прыйдзе, Станіслаў, ён заняты.
(*Патрымаўшы Тэрэзку за руку.*) Зрэшты, бядачцы ён ужо не патрэбен.
(*Уздымаецца.*)

З боку альтанкі з'яўляецца Г а н н а . Вочы Ганніны і Якубавы сустракаюцца. Ганна не адводзіць вачэй, а наадварот з выклікам ускідвае галаву.

Выбачайце, я мушу быць пры княгіні. *(Паварочваецца і ідзе.)*

С т а н і с л а ў. Ганна, яны яе кінулі. Забыліся на яе, як на непатрэбную рэч.

Г а н н а *(падыходзіць да брата і сядзе з ім побач)*. Так, бо яны – Радзівілы. Што ім да смерці нейкай дзяўчынкі? *(Абдымае Станіслава.)* Бедны мой брат, навошта я цябе сюды прывезла?

Чуваць стрэлы і выбухі, неба над паркам аздабляюць святочныя салюты.

С т а н і с л а ў *(уздрыгвае)*. Што гэта, сястра?

Г а н н а. Славутыя радзівілаўскія фаерверкі. У Нясвіжы сёння свята.

З'ява пятая

Нясвіж, лістапад 1755 года. Халоднае, амаль зімовае надвор'е. Перад занябанай і пашарпанай сцэнай у парку з'яўляецца захутаны ў плашч Я к у б Ф р ы ч ы н с к і . З ягоных паводзінаў відаць, што ён даўно ўжо не быў на гэтым месцы: разглядаецца вакол, потым падыходзіць да сцэны і кратае рукой падлогу.

Адзіноту Фрычынскага парушае ксёндз Ю з а ф .

К с ё н д з. Езус-Марыя, няўжо гэта вы, пане Фрычынскі?

Ф р ы ч ы н с к і. Дзень добры, ойча.

К с ё н д з. Як даўно я пана не бачыў!

Ф р ы ч ы н с к і. Два гады.

К с ё н д з. Пан камендант сядзіць, не вылазячы, у сваёй Жоўкве і да нас не завітвае.

Ф р ы ч ы н с к і. Крэпасць забірае шмат часу: адбудова муроў, умацаванне дысцыпліны жаўнераў.

К с ё н д з. У Нясвіж, напэўна, таксама выбраліся па справах?

Ф р ы ч ы н с к і. Атрымаў ліст ад княгіні.

К с ё н д з. А- а -а... *(Азірнуўшыся.)* Прызнаюся вам, пане Фрычынскі, я таксама люблю прыходзіць на гэтае месца. От як магнітам мяне сюды цягне... *(Нібыта апраўдваецца.)* Хоць я не ўхваляў шмат з таго, што рабіла пані Францішка.

Ф р ы ч ы н с к і. Я чуў, пан ксёндз таксама стаў заўзятым тэатраманам.

К с ё н д з *(сарамліва)*. Дзе там, не перабольшвайце, пане Якуб! Так, напісаў адну драму, „Марнасць над марнасцямі...” называецца. А потым з вучнямі езуіцкага калегіума яе паставіў. *(З гонарам.)* Гледачам вельмі

спадабалася. Князеўны Тэафіля і Катажына былі на прэм'еры. *(Спахаляецца.)* Але што я ўсё пра сябе ды пра сябе. Я ж забыўся сама галоўнае – падзякаваць вам за дасланую мне кнігу пані Францішкі!

Фрычынскі. Прыемна, што кніга трапіла да ўдзячнага чытача.

Ксёндз *(усхвалявана)*. Пане Фрычынскі, вы зрабілі вялікую справу, сабраўшы і выдаўшы п'есы пані Францішкі. Няхай Бог вас узнагародзіць за гэта!

Фрычынскі *(усміхаецца)*. Хіба што Бог. Князь Радзівіл не даў мне на выданне кнігі ані шэлега.

Ксёндз. Ох, пане Фрычынскі, шмат нядобрых слоў мог бы я сказаць пра князя... *(Прыслухоўваецца.)* Ці не княгіня сюды ідзе?.. *(Паспешліва.)* Мушу вас пакінуць, пане Якуб.

Фрычынскі. Бывайце, ойча.

Ксёндз адыходзіць. З'яўляюцца захутаныя ў плашчы Ганна Радзівіл і Станіслаў Мыцельскі. Ганна трымае ў руках кнігу.

Ганна. Вітаю вас у Нясвіжы, пане Фрычынскі.

Фрычынскі *(схіліўшы галаву)*. Дзень добры, княгіня. Дзень добры, пан Мыцельскі.

Станіслаў моўчкі вітаецца і адыходзіць крыху ўбок, каб не замінаць сястры ў размове.

Ганна. Я рада, што вы адгукнуліся на маю просьбу і прыехалі.

Фрычынскі. Я ўспрыняў ліст Вашай Мосці як загад.

Ганна. Загады вам аддае мой муж, князь Радзівіл. Я магу толькі па-сяброўску прасіць. Спадзяюся, мы з вамі застаемся сябрамі, пане Якуб? *(Не атрымаўшы адказу.)* Добра, пяройдем да справы. Я збіраюся адрадзіць у Нясвіжы тэатр: узнавіць камедыі нябожчыцы-цёткі, увесці ў рэпертуар новыя п'есы. У якасці рэжысёра спектакляў хацела б бачыць вас.

Фрычынскі. Цікава, хто будзе пісаць для вас новыя п'есы?

Станіслаў *(падыходзіць бліжэй)*. Я.

Фрычынскі *(здзіўлена)*. Пан?

Станіслаў. Я напісаў трагедыю на біблейны сюжэт „Язэп-патрыярх”.

Фрычынскі. Вы што, змовіліся? Спачатку ксёндз Юзаф, потым вы... Помню, нехта казаў, што ўдзел у тэатральных забавах ніжэй годнасці сапраўднага шляхціца.

Станіслаў. Мінула шмат часу. Сёлета я сканчаю рыцарскую акадэмію.

Фрычынскі *(да Ганны)*. А Ваша Міласць яшчэ не піша п'ес?

Г а н н а. Дадушы, Якуб, мой брат напісаў выдатную трагедыю. Я адразу пагадзілася ў ёй граць. Калі вы дасце згоду быць рэжысёрам – у сакавіку, на дзень святога Язэпа зладзім прэм’еру.

Ф р ы ч ы н с к і. На жаль, я мушу адмовіць. Мяне больш не цікавіць тэатр.

Г а н н а. А як жа ваш тэатр у Жоўкве? А тэатр Караля Радзівіла ў Алыку? Хто там ставіць спектаклі?

Ф р ы ч ы н с к і. Мяне больш не цікавіць тэатр у Нясвіжы.

Г а н н а (да Станіслава). Станіслаў, пакінь нас на хвіліну адных.

Станіслаў моўчкі адыходзіць.

Якуб, за што вы мяне так не любіце?

Ф р ы ч ы н с к і. Некалі я быў у вас амаль закаханы, пані Ганна.

Г а н н а. Не можаце мне дараваць, што я так хутка заняла месца пані Францішкі? А, можа, вінаваціце мяне ў яе смерці? Пасля таго памятнага вечара княгіня ўжо не ўставала з ложка...

Ф р ы ч ы н с к і. Вы не вінаватая ў смерці княгіні, пані Ганна. Нават калі б вы не прыехалі тады ў Нясвіж, пані Францішка да вясны памерла б. Але вы не выканалі маёй просьбы.

Г а н н а. Ах так, я разбурыла хісткі папяровы дамок, старанна складзены маёй цёткай... (Працягвае Фрычынскаму ліст.) Прачытайце гэты ліст, пане Фрычынскі. Яго напісала княгіня яшчэ да майго прыезду ў Нясвіж, але не адправіла, а схавала ў бібліятэцы.

Ф р ы ч ы н с к і. Каму ён адрасаваны?

Г а н н а. Мне.

Ф р ы ч ы н с к і. Я не чытаю чужых лістоў. (Вяртае ліст.)

Г а н н а. Добра, я прачытаю сама. (Чытае.) „Ma cherie Гануся! Раніцай выслала да цябе ў Шыдлоўцы ліст, з запрашэннем прыехаць да нас у госці. А цяпер вось пішу другі, які будзе шукаць цябе ў часе, а не ў прасторы. Калі ты яго атрымаеш – мяне ўжо не будзе на свеце, а ты зоймеш маё месца пры князю Радзівілу, станеш гаспадыняй у Нясвіжы. Не здзіўляйся, што я гэта загадзя ведаю. У тэатры нашага жыцця вельмі абмежаваны набор сюжэтаў. Адчуўшы набліжэнне смерці я стала думаць пра сваю наступніцу і ўспомніла, якімі вачыма глядзеў на цябе мой любы муж у час прэм’еры „Дасціпнага кахання”. Я пэўная, што як толькі ты зноў выйдзеш на сцэну, даўнейшае пачуццё адродзіцца ў ім з новай сілай. Шлюб з Міхалам развяза твае фінансавыя праблемы, а мне лепшай спадкаемцы сваіх спраў не знайсці. Прашу, заапякуйся маімі дзецьмі, тэатрам і бібліятэкай. Пішу гэты ліст дзеля таго, каб цябе не мучылі згрызоты сумлення, не паліў сорам за свае паводзіны. Памятай: гэта Пан

Бог раздае нам ролі, а мы іх толькі старанна выконваем. Княгіня Францішка Уршуля Радзівіл з Вішнявецкіх”.

Ф р ы ч ы н с к і (*ціха*). Што за жанчына!

Г а н н а. Мяне сапраўды мучыла сумленне, я доўгі час вінаваціла сябе ў смерці княгіні. Каб не думаць пра гэта я занялася справамі, пачала парадкаваць цётчын архіў, знаёміцца з бібліятэкай. Ведаеце, у якой кнізе я знайшла гэты ліст, Якуб? (*Працягвае Фрычынскаму невялічкі тамок.*)

Ф р ы ч ы н с к і (*разгортвае вокладку і чытае імя аўтара і назву кнігі*). Публій Авідзій Назон. „Навука кахання”. (*Вяртае кнігу Ганне.*) Гэта была яе ўлюбёная кніга.

Г а н н а. Я лічыла сваю цётку падслепаватай, бо яна не бачыла інтрыг, якія пляліся ў яе за спіной. Цяпер я разумею, што гэта дазваляла ёй бачыць куды далей за нас усіх.

Ф р ы ч ы н с к і. Спадзяюся, пані Францішка не памылілася ў выбары спадкаемцы. Зычу, каб усё ў вас ішло рукою, пані Ганна.

Г а н н а. Вы мне не дапаможаце, Якуб?

Ф р ы ч ы н с к і. На ўсё свой час і сваё месца. Мой час у Нясвіжы скончыўся разам са смерцю пані Францішкі. (*Хоча ісці.*)

Г а н н а. Пачакайце, Якуб. Я ведаю, што князь не даў вам грошай на выданне п’ес пані Францішкі. (*Падае Якубу мяшэчак з грашыма.*) Вось, прыміце ад мяне.

Ф р ы ч ы н с к і (*сумна ўсміхаецца*). Не, пані Ганна, ад вас не прыму. Бывайце. (*Робіць некалькі крокаў.*) Няхай Станіслаў дашле мне трагедыю, з задавальненнем прачытаю. (*Адыходзіць.*)

Нейкі час Ганна застаецца адна, потым з’яўляецца С т а н і с л а ў .

С т а н і с л а ў. Не пагадзіўся?

Г а н н а. Не. У ягоным жыцці была адна муза, і ён не хоча служыць іншай.

С т а н і с л а ў. Што будзем рабіць, сястра?

Г а н н а. Давядзецца табе, Станіслаў, быць не толькі аўтарам і акцёрам, але і рэжысёрам.

С т а н і с л а ў. Яна б ганарылася мной.

Г а н н а. Хто, пані Францішка?

С т а н і с л а ў. Не, Тэрэзка.

Г а н н а (*уважліва глядзіць на брата*). Часта яе ўспамнаеш?

С т а н і с л а ў. Лепш сказаць: ніколі не забываюся. Дзіўна выйшла... Яна любіла тэатр і марыла граць на сцэне, але Бог не даў ёй такой мажлівасці. А я толькі з любові да яе пагадзіўся аднойчы ўзяць удзел у пастаноўцы, і вось цяпер пішу п’есы, буду граць у іх, а, можа, і ставіць.

Г а н н а. А можа, прызначэнне Тэрэзчына было не ў тым, каб самой стаць акцёркай, а якраз у тым, каб удыхнуць любоў да тэатра ў цябе?

С т а н і с л а ў. Ці не занадта няўдзячная ёй выпала роля? Ці не замаленькая, як на яе здольнасці?

Г а н н а (*падыходзіць ззаду да брата і абдымае яго*). Пан Бог раздае ролі, а мы іх толькі старанна выконваем. Акцёру, каб здабыць прызнанне, неабавязкова быць на сцэне ад пачатку да канца п'есы. Даволі каб ён сыграў добра свой выхад. (*Зірнуўшы на неба.*) Хадзем да палаца, збіраецца на дождж.

С т а н і с л а ў (*ловіць рукой сняжынку*). Не, на снег. На першы снег у гэтым годзе.

Пачынае падаць снег, рэдкія белыя крупкі павольна апускаюцца на Ганну і Станіслава, якія стаяць нерухома і ўзіраюцца некуды ўдалеч.

На летняй сцэне, у лёгкіх, светлых уборах узнікаюць п а н і Ф р а н ц і ш к а і Т э р э з к а. Яны сядзяць на крэслах перад люстэркамі і змываюць з твараў грим. Тэрэзка робіць гэта паспешліва, пані Францішка паволі.

Т э р э з к а. Пані Францішка, хутчэй! Наш выхад!

Ф р а н ц і ш к а (*спакойна*). Ты зноў спяшаешся, Тэрэзка?

Т э р э з к а. Але пачынаецца апошні акт, найважнейшы!

Ф р а н ц і ш к а (*павучальна*). Таму трэба старанна змыць з сябе грим. Ты хочаш з'явіцца перад Рэжысёрам з брудным тварам?

Францішка і Тэрэзка канчаюць змываць грим, уздымаюцца з крэслаў і, павярнуўшыся, ідуць углыб сцэны, аж пакуль не знікаюць у яркай пройме святла.

На нясвіжскі парк падае першы снег.

З а с л о н а